

7 | *Bitar av Akademiens samtidshistoria*

Detta slutkapitel har en annan karaktär än tidigare kronologiska kapitel. I de inledande kapitlen om Vetenskapsakademiens formella och reella ramar gick redovisningen in på 2010-talet, men den följande framställningen av olika aktiviteter inom dessa ramar går strängt taget inte så långt fram i tiden. Skälen till detta är praktiska. Tillgången till relevant arkivmaterial är inte självklar och det har inom de givna tidsramarna inte varit möjligt att systematiskt intervjua aktörer; Akademien är inte bunden av offentlighetsprincipen och det har framgått att alla inte är intresserade av att framträda i intervjuer. Ett mer principiellt skäl handlar om svårigheten att anlägga ett historiskt perspektiv på samtiden, som utgör en påtagligt levande historia.

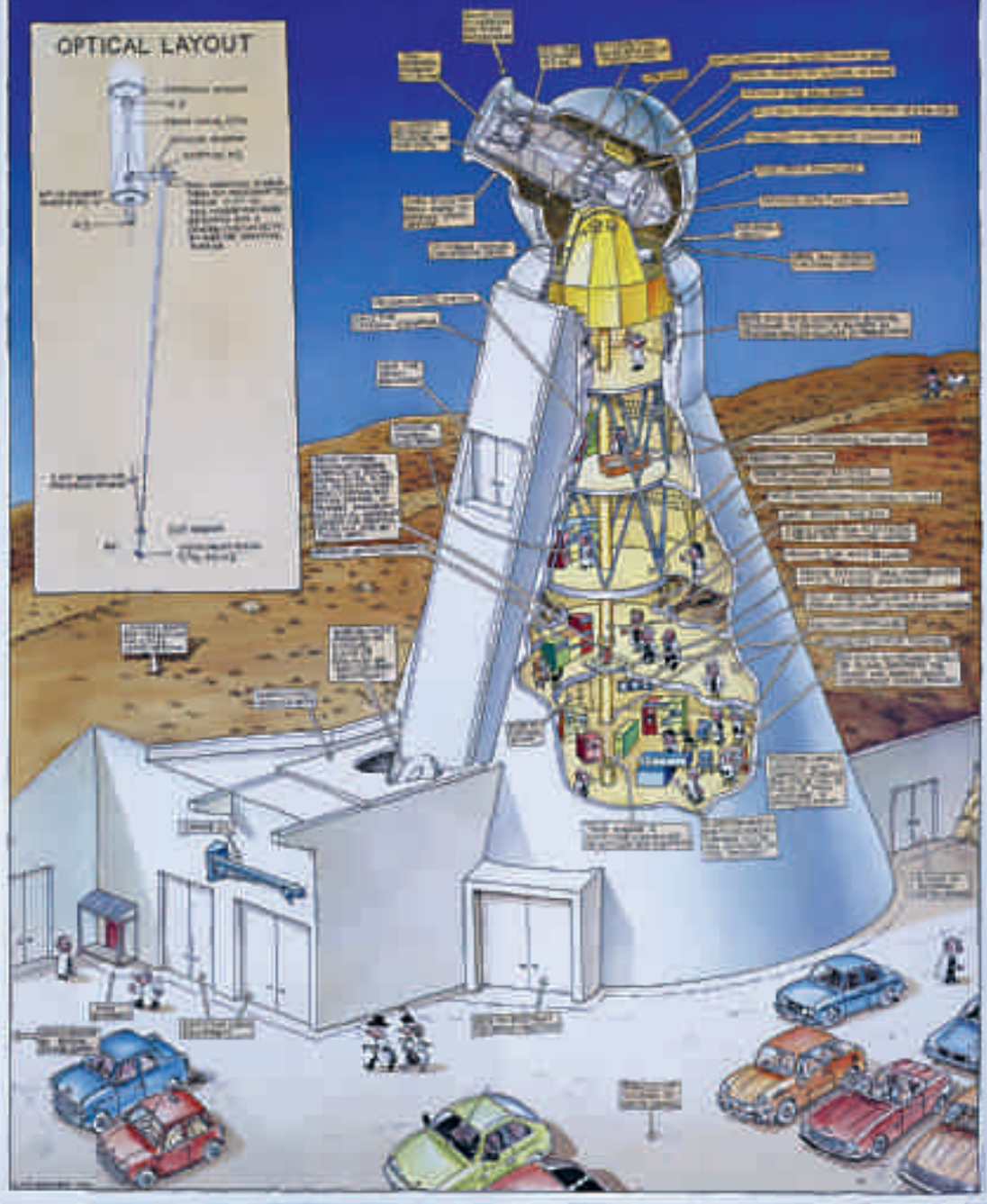
I stället ska vi mer i detalj studera det formativa skeendet under åren runt 1970. Fokus ligger på det inre arbete som i en mening handlade om att klargöra Vetenskapsakademiens identitet, en process som utvecklade sig i fortgående interaktion med omvärlden och tog färg av yttre omständigheter. Det var oklart vilka problem Akademien för utomstående kunde framstå som en relevant lösning på, liksom vilka aktualiteter den själv var intresserad av att engagera sig i. Vilket slags institution var Vetenskapsakademien, vilka funktioner skulle den fylla och på vilka fält borde den verka?

Svaren på dylika grundvalsfrågor gav en bukett med bilder av Akademien och dess framtid. Efterkommande har sedan turnerat variationer på dessa teman. Vår förhoppning är att historiseringen av dåtidens föreställningar ska ge en klangbotten åt de framtidsdiskussioner som samtidens aktörer har att föra. Avslutningsvis ska vi summera historien och diskutera vad för slags institution det är vi har följt, primärt i relation till fem organisatoriska fält på vilka Vetenskapsakademien fyllt funktioner och fått betydelse.

LEST

LARGE EARTH-BASED SOLAR TELESCOPE

DESIGNED BY
 UNIVERSITY OF ARIZONA, ARIZONA
 UNIVERSITY OF CALIFORNIA
 UNIVERSITY OF TEXAS
 UNIVERSITY OF WISCONSIN
 UNIVERSITY OF MICHIGAN
 UNIVERSITY OF MINNESOTA
 UNIVERSITY OF ILLINOIS
 UNIVERSITY OF WISCONSIN
 UNIVERSITY OF CALIFORNIA
 UNIVERSITY OF TEXAS
 UNIVERSITY OF MICHIGAN
 UNIVERSITY OF MINNESOTA
 UNIVERSITY OF ILLINOIS

Perspektiv på livet efter privilegiet

Avvecklingen av det almanacksprivilegium som under mer än 220 år hade genererat Vetenskapsakademiens huvudinkomst innebar en destabilisering av den etablerade ordningen. För att få perspektiv på hur olika aktörer uppfattade läget och på de vägar framåt som föreslogs ska vi göra ett par utblickar, först i tiden och sedan i rummet.

Som ny preses menade Ragnar Granit 1963, som vi såg i förra kapitlet, att Akademien stod inför allvarliga problem.¹ Dessa borde bli föremål för diskussion så att man kunde ”skrida till handling på basen av moget övervägande”, förklarade han i en promemoria. För den långsiktiga planeringen föreslog han att man ställde upp två huvudalternativ: ”det mera illusoriska antagandet att KVA får behålla almanacksprivilegiet” respektive ”det realistiska antagandet att privilegiet indras”. Det andra alternativet borde begrundas, även av dem som satte sin lit till det första, eftersom det aktualiserade frågan om vilka uppgifter Akademien ville ta sig an utöver institutionsförvaltningen. Invändningen mot att behandla en sådan principfråga, att man inte kunde göra något alls innan det stod klart vilka medel som skulle finnas tillgängliga, kunde Granit inte förstå: ”Det är tvärtom nödvändigt för en levande vetenskaplig organisation att ha klart för sig vad den vill förverkliga och granska möjligheterna härför.”

Royal Society drev inte egna forskningsinstitutioner, framhöll preses, och var ett gott exempel på att det fanns andra verksamheter av betydelse. Det var snarast så att driften av stora institutioner inte längre föll inom ramen för någon akademis verksamhet, i och med att den naturvetenskapliga forskningen blivit så kostsam. Granit påpekade att Arne Tiselius i en skrivelse till Nobelstiftelsens styrelse varit inne på tankegångar som liknade hans egna och att även han hänvisat till Royal Society. Exempel på möjliga initiativ var att befordra de utländska förbindelserna och att ordna symposier, en verksamhetsform som låg i tiden och var relativt lätt att få anslag till. Men initiativ krävde en förnygring av Akademien och en aktivering av klasserna.

TILL AKADEMIENS INSTITUTIONER hörde solobservatoriet på La Palma. Från slutet av 1960-talet fanns det planer på att ersätta anläggningen med en ny byggnad som skulle hysa ett nytt instrument, Large Earth-Based Solar Telescope (LEST). Skissen, utförd av Claus Deluran 1990, visar hur observatoriet skulle se ut. Det långt drivna projektet strandade till slut av ekonomiska skäl och då i samband med Tysklands återförening. Fonderade medel blev i stället en grundbult i det nya solteleskopet som 2002 installerades i den gamla observatoriebyggnaden.

Ett par veckor senare förklarade Granit att Akademien med tanke på förändringar i institutionsförvaltningen borde diskutera ändringar av stadgarna för att inte senare stå oförberedd inför fullbordat faktum.² Frågan gällde helt enkelt huruvida organisationen motsvarade den moderna och demokratiska tidens krav, då forskningen och det politiska intresset för den omvandlats i grunden. En svaghet i den ordning som betingades av traditionen var att en enda person, sekreteraren, styrde och ansvarade för allt inom institutionen. Varken Förvaltnings- eller Beredningsutskottet hade riktig insyn och fungerade inte på något rimligt sätt. Preses hann knappt sätta sig in i alla frågor innan det efter ett år var dags att avgå.

För en modernisering som kunde vidga ansvaret och ansvarskänslan hänvisade Granit till hur Royal Society hanterat likartade problem. Man hade flera sekreterare med olika sorters uppgifter. Preses kunde väljas för fem år och själv välja flera vice presesar. Dessa *Officers* stod för den så att säga operativa ledningen och var självskrivna i *the Council*, den valda styrelse om 21 ledamöter som omsattes kontinuerligt. Vidare kunde en sammankomst vara en *Ordinary Meeting*, som motsvarade en onsdagssammankomst, eller en *Discussion Meeting*, som tog upp något angeläget ämne och bjöd in särskilt intresserade och intressanta personer. Överfört till Vetenskapsakademien kunde man tänka sig att Naturskyddskommittén skulle ordna en diskussion med engagerade parter om vetenskapliga aspekter på naturvården.

EN KOMMITTÉ UNDER LEDNING AV PRESES fick i uppdrag att utarbeta nya stadgar. Granit återkom med kommentarer när förslagen till dessa skulle diskuteras.³ Syftet med förändringarna var, beträffande *själva Akademien*, att åstadkomma förnyring. Konstaterandet att 53 procent av ledamöterna år 1964 skulle vara över 70 år pekade på en tendens som höll på att förändra institutionens karaktär. Inte minst med tanke på kraften i Akademiens inre liv var det ogörligt att försvara en exklusivitet som utestängde det stora flertalet aktiva forskare, vilka ökat kraftigt i antal när vetenskapens ställning i samhället förändrats. Vidare sade Granit, som tidigare förklarat att han inte ville se Vetenskapsakademien som en "exklusiv sammanslutning för Stockholm", att man försökt "ge rikssynpunkterna en större chans att påverka sammansättningen av Akademien". I ett brev till akademiassessorn skrev han: "Mätte nu inte alltför många bli chockerade av vår radikalism, när det gäller nya ledamöter".⁴

Förändringar föreslogs även för den *inre organisationen*. Preses skulle kunna återväljas två gånger och därmed sitta i tre år, och även få välja två vice presesar. Med en ny ordning för valen av preses och sekreterare skulle hemlighetsmakeriet ersättas av större öppenhet. Presidiet fick en starkare ställning. Det fick även det nya organet Styrelsen, som föreslogs ersätta

både Berednings- och Förvaltningsutskottet. För denna centrala instans skulle det finnas en cirkulationsordning så att fler ledamöter blev delaktiga i det inre arbetet. Detta skulle alltså fördela sig på presidie-, styrelse- och akademiärenden. Syftet var att rationalisera ärendehantering och att undvika pseudobehandling i plenum, så att de allmänna sammankomster kunde ägnas åt mer väsentliga och vetenskapliga frågor. En del i dessa förslag slipades av under den följande processen, men mycket fanns kvar i de nya grundregler som fastställdes 1966.

Som vi såg i förra kapitlet tillsatte Förvaltningsutskottet samtidigt ytterligare en kommitté, vilken skulle utreda Vetenskapsakademiens arbetsuppgifter och organisation. I den ingick de reformsinnade Granit, Sievert, Svennilsson och Tiselius. Efter initiativtagaren Sieverts död övertog Granit ordförandeskapet, men han var gästforskare i Oxford 1967, då han också fick Nobelpriset. Arbetet fördröjdes och det var först i december 1968 som kommittén presenterade sitt betänkande.⁵

I det kartlade man en del av de interna aktiviteterna, såsom publiceringsverksamheten. Framför allt uppmärksammade man de internationella verksamheter som var en huvuduppgift enligt de nya stadgarna. För att sköta dem föreslogs att man skulle bilda en speciell kommitté i den inre organisationen, med förebild i den *Foreign Secretary* med eget kanslistöd som Royal Society hade. Alla samarbeten och kontakter på vetenskapens internationella fält hade blivit så svåra att överblicka och hantera att kommittén föreslog ett koordinerande samarbete med Ingenjörsvetenskapsakademien och Naturvetenskapliga forskningsrådet. IVA hade just omorganiserat sitt stora kansli och inom det inrättat såväl utlands- som informationssekreteriat. Utlandssekreteriatet inventerade det svåröverskådliga svenska engagemanget i internationella vetenskapsorganisationer.⁶

Huvudnumret i betänkandet var dock kartläggningen av institutionerna i den *yttre organisationen*. Deras föreståndare såg framför sig nya forskningsuppgifter och fortsatt expansion av verksamheterna, något kommittén satte i relation till de medel privilegieinkomsten gav. Ekvationen gick inte ihop. Mot slutet av framställningen återkom man till den aktuella ekonomiska situationen: glappet mellan utgifter och inkomster växte samtidigt som Akademiens reservfond tömdes. För att kunna bryta ”den nuvarande för ekonomin ödesdigra tendensen” behövdes förbättrad budgetering och kostnadskontroll. En sänkning av kostnaderna för publikationsverksamheten var en möjlighet som man själv rädde över. ”Det synes dock med tanke på utvecklingen på längre sikt nödvändigt att överväga om Akademien kan behålla alla institutioner den nu har.” Avslutningsvis rekommenderade kommittén att Förvaltningsutskottet skulle dryfta denna fråga och lägga fram sina slutsatser och rekommendationer för Akademien.

I efterhand menade Granit, som vi sett, att Rudberg gömde undan detta betänkande.⁷ Vi kan i alla fall konstatera att det fanns olika krafter inom Vetenskapsakademien, med skiftande problemförståelser och lösningsförslag.

ROYAL SOCIETY kunde för reformsinnade aktörer framstå som en förebild att hämta inspiration och organisatoriska lösningar från. Därför är det intressant att se i vilket predikament denna institution befann sig och hur den utvecklades.⁸

En i början av 1900-talet etablerad uppfattning var att det ärevärdiga sällskapet representerade en vetenskaplig elit som var berättigad till vissa privilegier, såsom friheten att själv välja forskningsuppgifter utan att behöva bekymra sig särskilt mycket om finansieringen. Valet av president 1945 gav vid handen att man stod inför en ny situation. Vetenskapen hade fått en avgörande samhällelig betydelse under kriget, men dess villkor i fredstid stod inför omförhandling. Förändringsinriktade ledamöter agerade för att man i denna situation skulle bryta traditionen att utse en mycket högt respekterad forskare, för att i stället välja någon som var utåtriktad och visste hur man skulle föra sig i andra korridorer än vetenskapens. Beslutsprocessen blev omstridd. Somliga menade att en ny tid krävde en ny hållning, andra tyckte att det var bra som det var.

Situationen spetsades till i början av 1960-talet. I Sputnikchockens efterdyningar inleddes en utbildningsexpansion i Storbritannien, vilken innebar en stor ökning av antalet studenter och relativt sett mindre forskningstid för lärarna. Nya universitet ledde till att vetenskapen dök upp på icke-traditionella platser, att den bedrevs av många fler och mycket yngre människor. Samtidigt som forskningen blivit allt dyrare hade statens utgifter skjutit i höjden, exempelvis i samband med Internationella geofysiska året. Som anslagsfördelare blev forskningsråden inflytelserika. Myndigheter och politiker blev mer angelägna om att nationella satsningar på vetenskap skulle generera nationell nytta. Mot kraven på relevans och *accountability* ställdes största möjliga excellens, vilken lämpligen åstadkoms genom att låta den vetenskapliga elit som rymdes i Royal Society få ägna sig åt fri grundforskning. Målkonflikterna och ambivalenserna var flera, som spänningen i att insistera på statsanslag samtidigt som man hävdade en icke-statlig status. Men kravet på oberoende kunde leda till utanförskap; självförvårdad marginalisering kunde bli priset för olympisk upphöjdhet och exklusivitet. Situationen fick ett på sitt sätt symboliskt uttryck 1965, då ett nytt forskningsråd övertog det ansvar för Greenwichobservatoriet som Royal Society hade haft sedan 1710.⁹ Denna avlövnings innebar att sällskapet inte längre hade någon formell samhällsuppgift, samtidigt som det reella inflytandet på det forskningspolitiska fältet minskat drastiskt sedan myndighetsapparaten vuxit.

Men denna prövningens tid gav samtidigt energiska aktörer en möjlighet att initiera en förändringsprocess, som blev genomgripande och utdragen. En mängd vägar prövades. Sällskapets invalsregler ändrades i syfte att få in fler och yngre ledamöter. För att få bredare representativitet borde också dominansen för den gyllene triangeln Oxford–Cambridge–London brytas. Ett annat mål blev att förskjuta balansen mellan ren vetenskap och olika tillämpningar, vilka för dem som beslutade om anslag kunde förefalla mer relevanta än till synes onyttig grundforskning. Försöken att även förskjuta den mycket sneda balansen mellan könen blev föremål för återkommande uppmärksamhet och kritik. Mötesformerna reformerades. Man avvecklade de pliktrogna och sömniga sammankomsterna på torsdageftermiddagar, då samvaron vid tedrickandet kanske lockade de fåtaliga deltagarna mer än det *reading of papers* i spridda ämnen som följde. I stället införde man genomtänkta diskussionsmöten och speciellt inbjudna föreläsare, ofta utländska forskare som många ville interagera med.

Ledningsverksamheterna blev mer transparenta och demokratiska i så måtto att fler ledamöter blev delaktiga i och fick inflytande över dem. Samtidigt fortlevde en månghundraårig tradition: *Fellows* tyckte att alltför mycket bestämdes av *Council*, vars ledamöter i sin tur tyckte att *Officers* styrde väl självsvåldigt. Man gick i alla fall in för att göra institutionen öppnare och samverka mer, exempelvis med myndigheter och andra aktörer på den forskningspolitiska arenan. Sällskapet skulle inte bara reagera på tillsända remisser, utan proaktivt söka påverka policyutvecklingen. Man aktiverade sig också i aktuella spörsmål med vetenskapliga aspekter, säg försurning och kärnavfallshantering. Man organiserade tvärvetenskapliga projekt och symposier. Utåtriktningen innebar fler kontakter och mer arbete. En *Press Officer* anställdes, ett *Press Office* inrättades.

Internationalisering var en annan aspekt av vändningen utåt. Royal Society tog del i uppbyggnaden av ett system med vetenskapliga attachéer vid brittiska ambassader och utvecklade kontakter med länder som kunde vara diplomatiskt svårhanterliga, som Sovjetunionen jämte andra öststater och Kina. Man engagerade sig också i stöd till forskning och kapacitetsuppbyggnad i utvecklingsländer, inte minst sådana som hörde till samväldet. På det europeiska planet agerade man för samverkan som skulle motverka kontinentens problematiska *brain drain* till USA, till exempel genom det European Science Exchange Programme som man tog initiativ till i mitten av 1960-talet i samverkan med andra akademier, däribland Vetenskapsakademien. Efter Storbritanniens inträde i EEG 1973 och utvecklingen av det europeiska samarbetet tog man under 1980-talet initiativ till paraplyorganisationen Academia Europaea. På det globala planet var ICSU verksam, en icke-statlig organisation som i princip finansierades med offentliga medel. Royal Society avsatte betydande ekonomiska och personella resurser

till alla nationalkommittéer som hörde till. Samtidigt kunde mängden vetenskapliga organ skapa bekymmer. Från statsmakternas sida såg man hur de internationella organisationerna och initiativen – såsom alla nya ”år” för olika vetenskaper – ledde till växande anspråk på de nationella forskningsmedlen; från forskarsamhällets sida såg man hur inhemska anslag försvann åt olika håll. Omsider försökte Royal Society avhända sig en del av det ansvar för alla ICSU-anknutna kommittéer som vuxit till en svårhanterlig förvaltningsapparat.

Alla initiativ förde med sig en mycket större ekonomisk omsättning, inte minst genom de statsanslag som redan under 1950-talet överflyglade inkomsterna från privata källor och sedan växte kraftigt. Samtidigt ökade den handläggande personalen. I mitten av 1980-talet började man arbeta med strategiska planer för ledningen av organisationen. Men denna förändringsprocess flöt inte bara på i en jämn ström utan genererade hela tiden motströmmar. En reaktion sammanfattas i följande karakteristik: ”We are primarily a Professors’ Club”.¹⁰ Skeptiker kunde i förlängningen av ett intimare samarbete med statsmakten och dess organ se risker för politisering och byråkratisering av verksamheterna. När institutionen blev öppnare såg andra en potentiell fara för erosion av den kvalitetsstämpel som särskilde Royal Society från andra aktörer på fältet och som var den huvudsakliga grunden för dess inflytande.

Vi ser att Royal Society från mitten av 1960-talet befann sig i en situation som initierade ett formativt skeende i institutionens utveckling. Föryngring och aktivering kom att peka ut vägar framåt, liksom utåtriktning och internationalisering. De nya initiativen kom att matchas av en utbyggnad av de administrativa funktionerna.

Vi har även sett att Royal Society fungerade som en förebild för reformeringen av Vetenskapsakademien, exempelvis av de formella ramarna, och att en rörelse mot institutionell likformighet således förelåg.

MÅNGA AV DE TIDSOMSTÄNDIGHETER som präglade Royal Society hade dessutom mer eller mindre tydliga motsvarigheter i andra hörn av det internationella akademifältet. Till exempel fann sig vetenskapsakademier och lärda sällskap i de skandinaviska grannländerna under 1960-talet i en situation som rymde många nytillkomna aktörer på fältet för vetenskaplig forskning och utbildning.¹¹ Den tilltagande trängseln och konkurrensen innebar en växande villrådighet kring vilken uppgift en gammal akademi skulle ha i denna nya värld. Samtidigt höjdes kritiska röster som menade att akademierna inte var representativa för dagens forskning, att de var inåtvända och utestängande, inte minst gentemot kvinnor. När sedan studenter gjorde uppror mot etablissemang och professorsväldet framstod kanske inte en äldre herre i frack som hjälten för dagen. Akademierna hade

motvind. Men de kom att få något av en renässans efter 1970-talet, då många reformerat sig. Vinden vände också när blicken gled från folkligt medbestämmande till befordrande av excellens, den högsta möjliga kvalitet som akademierna grundades på och företrädde. Elitsatsningar fick förnyad legitimitet.

Vänder vi oss till det svenska fältet av systerakademier finner vi fler intressanta rörelser i tiden. Efter kulturpolitikens framväxt under 1960-talet blev det så, som vi såg i förra kapitlet, att Vitterhetsakademien, Musikaliska akademien och Konstakademien under det följande decenniet skildes från huvudmannaskapet för olika musei- och utbildningsinstitutioner. Redan 1959 ombildades Humanistiska fondens nämnd till Statens humanistiska forskningsråd. Tanken var att göra den institutionella ordningen mer lik den för andra forskningsområden, samtidigt som Vitterhetsakademiens inflytande begränsades.¹² Kungl. Skogs- och lantbruksakademiens formella band till Jordbrukets forskningsråd upplöstes 1967, då Statens råd för skogs- och jordbruksforskning inrättades.¹³ Efter avvecklingen av almanacksprivilegiet ville Utbildningsdepartementet avskaffa ett annat inkomstbringande privilegium, den utgivning av *Post- och Inrikes Tidningar* som sedan 1791 tillkommit Svenska Akademien, men Finansdepartementet fann att denna manöver skulle bli för kostsam.¹⁴ Ingenjörsvetenskapsakademien hade växande anslag från olika håll och ett välutbyggt kansli för att hantera alla sina uppgifter.¹⁵ Till exempel etablerade man med början i USA och Sovjetunionen en ordning med teknisk-vetenskapliga attachéer. I likhet med Vetenskapsakademien var IVA också huvudman för olika forskningsverksamheter. Men IVA:s stora forskningsstation, med en mängd institut för tillämpad forskning, övergick 1967 i statlig förvaltning, under det organ som kom att heta Styrelsen för teknisk utveckling.

Det har om tidens forskningspolitik sagts att den rymde en styrningsoptimism, liksom att en radikal rationalism präglade de stora programmens tid, då tanken var att med hjälp av vetenskaplig analys göra implementeringen av politiska mål till en rationell process.¹⁶ Förhoppningen om att kunna styra utvecklingen inom olika samhällssektorer växte samtidigt som *forskning och utveckling* etablerades som ett stående uttryck, med "FoU" som en försvenskning av *R&D*. Begreppet blev en kategori i statistikproduktionen och ett medel för planering och styrning.¹⁷ – Det kom senare att kompletteras av begreppet innovation, vilket ursprungligen avsåg skadliga noviteter som det gällde att undvika, men det är en annan historia.¹⁸ – Med denna vidgning av styrningsuppdraget blev forskningen ett medel, mer eller mindre svårstyr, för att nå vissa samhälleliga målsättningar, snarare än det självklara och oproblematiska upphovet till utvecklingen.

Driften av bedömningskriterier påverkade vetenskapsakademier i andra länder, vilka likt Royal Society fick anledning att begrunda sin ställning

och roll. Förskjutningarna av strukturella förutsättningar på verksamhetsfältet gav även svenska akademier anledning att ompröva tidigare vägval. Till exempel kom Vetenskapsakademien att engagera sig i samverkan med både skandinaviska och svenska systerakademier som befann sig i en likartad belägenhet.¹⁹

Akademiens reaktioner

I mars 1969 lade regeringen fram propositionen om att inte förlänga almanacksprivilegiet efter den 15 juli 1972. Utbildningsminister Olof Palme deklarerade att detta aktualiserade ”frågan om akademiens framtida ställning och arbetsuppgifter”. Samtidigt framhöll han att Vetenskapsakademien hade viktiga uppgifter även i framtiden, inte minst av informerande och kontaktskapande art, nationellt och internationellt: ”I själva verket kan det finnas skäl anta att akademiens utåtriktade verksamhet får ökad betydelse i synnerhet på det internationella planet.”²⁰

I april tillsatte Vetenskapsakademien en kommitté med uppgift att utreda arbetsuppgifter och ställning i en framtid utan privilegieinkomst. Som vi sett ovan hade vissa förutsett detta predikament. Hösten 1968 hade också sekreterare Rudberg fått underhandsuppgifter från en kanslihusberedning om vad som var att vänta, trots att en tidigare uppvaktning av Sven Moberg, konsultativt statsråd vid Utbildningsdepartementet, gett viss anledning att tro att privilegiet kunde behållas i modifierad form.²¹ Kommittén tog sig namnet Planeringskommittén.

Vi ska i det följande undersöka hur diskussionerna gick när denna kommitté hanterade sin uppgift.²² Arbetet sköttes i stor utsträckning av den sedan 1965 nye akademiassessorn, Kai-Inge Hillerud, jurist och ämbetsman som hade skött sekreteraruppgiften i Riksmuseiutredningen på ett sådant sätt att han rekryterats från den. Han skrev diskussionsunderlag som drev kommittén framåt. Detta arbete, som i hög grad handlade om Akademiens identitet och position, dess *raison d'être*, mynnade 1971 ut i en anslagsframställning till Kungl. Maj:t.

Fri och obunden var värdeord som återkom genom hela processen, liksom föreställningen att Vetenskapsakademien stod som en garant för dem. Arbetet inleddes lite dramatiskt med konstaterandet att den nya finansieringsmodellen skakade om den etablerade akademipolitiken. Man skulle inte få medel till fri disposition utan tvingas anhålla om statsanslag. Modellen skulle kanske omstrukturera, rentav utplåna Akademien. Situationen var uppfordrande. Den ställde krav på förmågan att formulera en målsättning och ett handlingsprogram som följde av den uppgift man ville ta sig. Att göra detta var mer angeläget än att komma med ett batteri förslag på nya och spännande aktiviteter – som skulle kräva nya och större inkomster.

i så måtto att de hade som mål att främja vetenskapen, en konkurrens på fältet som gav upphov till gränsdragningsdiskussioner.

VERKSAMHETER SOM KUNDE VARA MEDEL för att realisera Akademiens övergripande målsättning – ”att främja vetenskaperna, företrädesvis matematik och naturvetenskap” – diskuterades utifrån tre samlande rubriker: institutioner, internationellt samarbete och policy-making.²³

Det är tydligt att institutionerna var viktiga för Vetenskapsakademiens identitet, samtidigt som driften av dem innebar ansvar och problem. De verkade under varierande förutsättningar och hade finansiering från olika håll. Till exempel hade Kristinebergsstationen betydande anslag från Naturvårdsverket och ägnade sig delvis åt det som kommit att kallas sektorsforskning. Institutionernas rätt obundna ställning gjorde att de utifrån Akademiens position kunde framstå som aningen ostyriga satelliter.

Planeringskommittén samlade institutionsföreståndarna till ett diskussionsmöte.²⁴ Trots alla olikheter förenades de i viljan att förbli fria och att ha kvar Akademien som huvudman. Ständige sekreteraren var inne på samma linje och omtalade staten i termer av ”motpart” när han sökte argument mot förändring, samtidigt som han för dagen manade till avvaktan med förslag som skulle föra med sig ökade anslagsbehov. – På lite sikt kan man undra hur intresserade institutionerna hade varit av att stanna i en organisatorisk ram som förhindrade expansion. – En föreståndare, den unge men internationellt erfarne Lennart Carleson vid det nya Institut Mittag-Leffler, var dock tveksam i huvudmannafrågan. Han menade att det utifrån en artikulerad filosofi för verksamheten kunde vara aktuellt att släppa delar av den och att man inte bara skulle vara reaktiv i förhållande till staten utan även försöka finna former för samarbete. Om man anhöll om stöd med hänvisning till allmänintresset var det inte orimligt att intressenter utanför själva Akademien också kunde få visst inflytande över verksamheterna.

Det internationella samarbetet var ett område där Vetenskapsakademien inte upplevde intressekollisioner med andra på samma sätt som i fråga om institutionsdriften. Här hade Akademien en egen funktion att fylla med sin obundna status. Den icke-statliga ställningen gjorde att man kunde utveckla kontakter som statliga organ av politiska och diplomatiska skäl inte kunde odla, samtidigt som det kunde ligga i statens intresse att upprätthålla dessa förbindelser. På samma gång gjorde den ärevördiga historien och den officiella karaktären, som hängde samman med att Kungl. Maj:t fastställde stadgarna, att Akademien uppfattades som en jämbördig part av sina utländska motsvarigheter. Detta var avgörande inte minst för det växande utbytet med öststaterna, som fordrade formella avtal mellan likvärdiga organ. Till detta kom mycket annat, som alla kontakter de svenska

nationalkommittéerna upprätthöll genom den institutionaliserade ICSU-ordningen.

Representanter för kommittéerna kallades till ett diskussionsmöte.²⁵ Även om verksamheten bedrevs under varierande och ofta vanskliga villkor delade man uppfattningen att den borde utvecklas. Akademien borde söka medel för att aktivera nationalkommittéerna. Redan under Planeringskommitténs arbete inrättades en tjänst som utlandssekreterare, vilken skulle hantera internationella ärenden och bistå nationalkommittéerna. Innehavare blev Olof G. Tandberg, sekreterare i Svenska Unescorådet.

Policy-making, eller utåtriktade verksamheter, var ett tredje verksamhetsområde, aningen amorft men redan av utbildningsministern framhävt som potentiellt viktigt för framtiden. De bilder av Akademien som Planeringskommittén fångade upp från utomstående gick i en viss riktning. Till exempel berättade Forskningsberedningens sekreterare, tillika akademiledamot, att synen utifrån och uppifrån var att Akademien var inåtvänd och alltför mycket sysslade med interna angelägenheter. En OECD-representant hade vid en IVA-sammankomst förklarat att många akademier fortlevde på ackumulerad storhet, att de var övertraditionella och alltför tillbakablickande, villrådigas om sin plats och uppgift i en ny, komplicerad värld. En facklig organisation som TCO konstaterade i en debattskrift att akademierna själva utsåg sina ledamöter och inte var uppbyggda efter moderna principer. Man föreslog inrättandet av ”demokratiska akademier”, som skulle väljas av *alla* som var forskare eller under utbildning till forskare och ha till uppgift att sprida information och driva debatt, men inte att fördela anslag.²⁶

EN REPRESENTATIVITETSPROBLEMATIK rymdes i den principiella frågan om hur Akademien skulle vara relevant för något annat än sig själv. För dess möjligheter att framträda som ett språkrör, vilket med trovärdighet kunde framhålla forskningens betydelse i den offentliga debatten, var det avgörande att anspråken på att representera vetenskapen uppfattades som legitima. Karaktären av ett exklusivt sällskap av självvalda medlemmar kunde skava mot anspråken på rättmätigt inflytande över samhällets forskningspolitik.

Inom Akademien förnam man en allmän lösning på problemkomplexet: släpp in, ta upp, ge tillbaka! ”Genom föreläsningverksamhet och populärvetenskapliga publikationer kan akademien bryta sin självpåtagna isolering och nå ut till nya grupper och en intresserad allmänhet.”²⁷ Vetenskapsakademien behövde interagera med den omvärld man var beroende av för erkännande, anslag och mycket annat. ”Akademien bör ju sträva efter att nå ett forskningspolitiskt inflytande, att bibehålla allmänt anseende som trovärdigt vetenskapligt expertorgan.” Mer konkreta förslag var att knyta

yngre forskare från olika håll till sig och kanske ge utomstående möjlighet att påverka ledamotsval, att utveckla aktiviteterna inom Akademien och att ta upp frågor av mer allmänt intresse. De sakkunniga nationalkommittéerna borde aktiveras för att ”göra sig hörda i den vetenskapliga, politiska och allmänna debatten”. Man kunde inrätta speciella kommittéer med uppgift att bevaka utvalda frågor. Sekretariatet kunde förstärkas med en funktion för att bevaka press och statsmakter, på sikt kanske med ”ett forskningens PR-kontor”.²⁸

Planeringskommittén gick utanför sin egen krets inte bara genom discussionsmöten utan även med två enkäter.²⁹ Den ena riktade sig till vetenskapsakademier i andra länder. I sammanhanget kan vi notera att Vetenskapsakademien var avvikande genom att hela 56 procent av intäkterna kom från ”Andra källor”, närmast privilegiemedlen, men slog man ihop den posten med ”Regeringsanslag” blev summan den mer standardbetonade 83 procent. Med sina forskningsinstitutioner uppvisade Akademien likheter med öststatsakademierna.

Den andra enkäten riktade sig till de egna ledamöterna, vilka uttryckte uppfattningar som gick i olika riktningar.³⁰ Svaren på den hårdkokta frågan om Vetenskapsakademiens berättigande som organisation varierade tanken på ett fritt och obundet språkrör för svensk forskning. Akademien var unik genom att den samlade landets vetenskapliga elit, menade en ledamot, som samtidigt tyckte att dess exklusivitet borde brytas. Någon ansåg att forskningsråden inte kunde överta Akademiens uppgifter, någon annan att man borde överta ansvaret för forskningsråden. Akademien kunde i alla fall inte ha till uppgift att vara ”en herrklubb för utdelande av stipendier”. En berest betraktare förklarade att situationen för Akademien inte var unik och hänvisade till Royal Society, vilket även andra gjorde. Många hänvisade också till IVA, som med en modernare organisation och ett kraftfullare kansli var en förebild att samarbeta mer med. De internationella och utåtriktade verksamheterna borde utvecklas, till exempel genom aktivering av nationalkommittéer och klasser. Samtidigt framhölls tvärvetenskapliga initiativ, vilka så att säga gick på tvärs mot klassernas mer ämnesspecifika intressen. Vändningen utåt var ett sätt att bredda förankringen, ett annat var att bryta upp Stockholm–Uppsala-dominansen genom resebidrag till dem som kom från andra håll.

Det var en allmän uppfattning att Vetenskapsakademien borde fortsätta driva institutioner, men meningarna gick mer isär om *varför*. Det var framför allt särskilt kostnadskrävande institutioner som staten kunde tänkas överta. Samtidigt framkastades förslag på nya institut och professorer, men utan att gå in på sådana detaljer som hur de skulle finansieras. Ett lite alternativt synsätt var att Akademien inte borde vara permanent huvudman, ”utan sätta igång institutioner, få dem på fötter och sedan så fort som

möjligt få dem över till annan huvudman för att vara fri att starta nya”.³¹ En intern fråga av perenn karaktär gällde de allmänna sammankomsterna och hur förvaltningsärendena trängde undan den vetenskapliga diskussionen. ”Sammanträdesformerna bör moderniseras – fracken bort.”

Citatet kan frammana en ögonblicksbild av en kall onsdagskväll i februari, då en krets äldre herrar samlas i ett lite avsides beläget hus för att under ledning av två frackklädda kolleger diskutera mer smått än stort.

PLANERINGSKOMMITTÉNS PROMEMORIA gick i linje med de diskussioner som förts under utredningsarbetet. En utgångspunkt var att Akademien som organisation var oberoende men officiell, fri från men samtidigt sanktionerad av svenska staten.³²

I en diskussion av institutionerna framhölls att studenttillströmningen under 1960-talet inneburit en så stor ökning av undervisning och administration att forskningen blivit lidande. Detta förhållande utgjorde ett motiv för att upprätthålla institutioner med uppgift att bedriva avancerad forskning, så att Sverige inte skulle komma efter andra länder. Akademiens institutioner gav också möjligheter att överbrygga gränser mellan discipliner, liksom mellan nationer. Då dessa öppna och tvärvetenskapliga riks-institutioner inte borde underställas lokala universitetsintressen, samtidigt som forskningsråden inte var intresserade av att driva forskningsinstitut, återstod Vetenskapsakademien som huvudman. När man så gick igenom institution för institution slutade alltid bedömningen i att ingen förändring var påkallad. En konsekvens av detta var att man i princip inte heller föreslog några kostnadsökningar. Planen var snarare att inom givna ramar satsa på aktiveringar, till exempel av klasser och kommittéer.

I presentationen av internationella verksamheter konstaterades att det redan i slutet av 1800-talet hade vuxit fram strävanden att skapa en ”international, ’non-governmental’” organisation för vetenskapen, liksom att forskningens utveckling under 1900-talet accentuerat behovet av samverkan över olika gränser.³³ Ett exempel på ett tvärvetenskapligt, internationellt samarbetsprojekt var det International Centre of Insect Physiology and Ecology (ICIPE) som Akademien varit med om att initiera i Nairobi. Som andra exempel nämndes de avtal om forskarutbyte som man tillsammans med IVA slutit med Royal Society och med de sovjetiska akademierna för vetenskap och medicin.

Utåtriktade verksamheter ägnades mindre utrymme, men Naturskyddskommittén lyftes fram som ett exempel på en pionjärinsats som väckarklocka och pådrivare. Även om denna kommitté inte hade några formella funktioner efter tillkomsten av den senaste naturvårdslagen hade Vetenskapsakademien ingalunda spelat ut sin roll. Kommittén kunde omvandlas till en naturvårdsdelegation, som på egen hand men med stöd av Akademien

ESSÄ
Mitt i planeten
s. 411–416

skulle kunna agera med tyngd i aktuella naturvårdsfrågor. Men det var för dagen svårt, förklarade Planeringskommittén, att i ett program exakt fastställa nya verksamheter. Klart var dock att fler internationella och utåtriktade projekt krävde mer personal och därmed större intäkter.

Publikationsverksamheten var föremål för utredningar och förändringar som skulle sänka utgifterna, exempelvis att bara trycka avhandlingar om författaren stod för kostnaderna.³⁴ Vetenskapsakademiens olika *Arkiv* och tidskriftsserier avvecklades och ersattes av ett antal *Scripta*, utgivna i skandinaviskt samarbete och utan direkta kostnader för Akademien. I samband med miljökonferensen i Stockholm 1972 började man ge ut *Ambio*, en internationell, tvärvetenskaplig, samtidsrelevant tidskrift som skulle behandla ”environmental research and management”. I de nya tidskrifterna hade ledamöter inte längre rätt att publicera sig utan prövning, utan redaktionerna skulle ombesörja en bedömning av insända manuskript.

Promemorian blev i slutet av 1970 föremål för så livligt meningsutbyte i både Förvaltningsutskottet och Akademien att särskilda protokoll skulle upprättas.³⁵ Tyvärr har de förkommit. Incidenten understryker vikten av professionell arkivhantering för att efterkommande ska kunna stilla sin nyfikenhet.

I DEN ANSLAGSFRAMSTÄLLNING som utarbetades i början av 1971 återkom Planeringskommitténs promemoria som en av flera bilagor. Vetenskapsakademien presenterades som en rikstäckande enskild organisation, vilken hade officiell prägel men var icke-statlig som andra akademier. I rättsligt hänseende fick den betraktas som en ideell förening.

Dess olika verksamheter syftade till att främja vetenskaperna. Det var inte lätt att samla alla aktiviteter under passande rubriker, men vi kan konstatera att institutionsverksamheterna var centrala. Genomgången av dem mynnade ut i slutsatsen ”att inga organisatoriska förändringar i fråga om huvudmannskapet för institutionerna för närvarande är påkallade”.³⁶ Även om många önskade bygga ut verksamheterna, för vilka Akademien framöver skulle få anhålla om direkta statsbidrag, hade man funnit att ambitionsnivån inte borde höjas.

Diskussioner inom Akademien förklarades ha lett fram till ett ställningsstagande för framtida satsningar på internationell verksamhet. The International Foundation for Science (IFS) nämndes som ännu ett exempel på ett sådant projekt. Tanken på en fond för stöd till forskare i utvecklingsländer hade diskuterats vid en Pugwashkonferens i Ronneby 1969. Initiativet drevs vidare av Akademien och IVA i samverkan, ett provisoriskt sekretariat inrättades i Stockholm och en stiftarkonferens förbereddes i samarbete med Unesco. Vid ett FN-möte hade representanter från utvecklingsländer uttalat sig positivt, med hänvisning till betydelsen av

Nobelprisen och det internationella fredsforskningsinstitutet i Stockholm. ”Vidare underströk representanter från Östeuropa det alliansfria Sveriges möjligheter att driva u-hjälp utan att avsikten misstänkliggjordes och att landet tidigare lyckats skapa samförstånd mellan olika politiska blockbildningar.”³⁷ Vi noterar att den obundna och internationella vetenskapen inte stod fri från tidens politiska och diplomatiska realiteter, liksom att Sverige kunde tillskrivas speciella möjligheter utifrån sin plats i världen. IFS inrättades 1972 och har alltjämt sitt sekretariat i Stockholm.

De i vid mening utåtriktade verksamheterna fick i anslagsframställningen relativt sett större utrymme än de hade fått i Planeringskommitténs promemoria. Miljön var åter på tapeten som en möjlig fråga att engagera sig i, exemplifierad med den debatt om *genetic engineering* som skulle bli allt viktigare i framtidens samhälle.³⁸ I en tid då vetenskapen blivit allt mer komplicerad och utvecklingen gick allt snabbare var det ”mer angeläget än någonsin att forskarna själva söker kontakt utåt för att förklara vad de sysslar med och vilka motiv som finns för forskningsinsatser på olika områden”. Men dylika upplysningsverksamheter var inte självorganiserande. För sekretariatet kunde ambitionsnivån inte förbli oförändrad, där krävdes personalförstärkning.

Det sammantagna anslagsbehov som man sökte medel för slutade på 7,6 miljoner. Häri ingick en del överföringar av forskningsrådsmedel med karaktär av basanslag, vilket också innebar överföring av viss personal från forskningsråden till Akademiens institutioner. Skulle man bara upprätthålla den existerande verksamheten behövdes 5,3 miljoner. Räknade man bort de kostnader som Akademien ersattes för på andra vis, som anslag till medlemskap i internationella organisationer och till redigeringen av *Statsskalendern*, återstod ett anslagsbehov om 4,9 miljoner.³⁹

EN NY PRESES tillträdde samtidigt som Vetenskapsakademien skickade in anslagsframställningen till Kungl. Maj:t. Carl Gustaf Bernhard var professor i fysiologi vid Karolinska institutet och kom som något av ett yrväder en aprildag 1971. Han hade blivit ledamot 1968, snabbt tagit plats i Förvaltningsutskottet, engagerat sig i bland annat Planeringskommitténs arbete och valdes alltså till preses för perioden 1971–73. Uppenbarligen skötte han denna syssla till så pass allmän belåtenhet att han sedan valdes till sekreterare för 1973–1981.

Bernhard bidrog till att förändra Akademien i ett påtagligt formativt skede, då yttre omständigheter gjorde att man helt enkelt inte kunde fortsätta längs upptrampade stigar. Men betydelsen av enskilda aktörer och ledare ska inte övervärderas. Inte heller ska brottet överbetonas. Vi har till exempel sett att flera av de centrala internationaliseringsinitiativen togs redan under Erik Rudbergs tid som sekreterare. Utifrån de vidare

CARL GUSTAF BERNHARD porträtterades av Barbro Alving (Bang) i *Veckojournalen* 1972. Porträttet var föranlett, vilket också antyds i artikelrubriken, av att Akademien förlorat almanacksprivilegiet och därmed sin viktigaste inkomstkälla.

perspektiv som utvecklats ovan har vi också sett att många av de frågor som Akademien ställdes inför ingalunda var originella. Lika återkommande var många av de svar som utarbetades, och i så måtto fanns det i tiden en påtaglig tendens till institutionell likformighet bland akademierna, både på det svenska och det internationella fältet.

Som preses kom Bernhard fram till att Akademien blivit osynlig i omgivningens ögon och att den hade sig själv att skylla eftersom den var så inåtvänd. ”Tyst, högtidligt tillsluten, mörk och hålögd stod akademien därute i vintermörkret utan lyse i de praktfulla gemak som ropade på gäster. Tomheten var förfärande”, som han skrev i sina memoarer.⁴⁰ Lösningen blev aktivering, att vända sig utåt och att släppa in världen utanför. Han engagerade sig i internationella initiativ som beskrivits ovan, som utbyten med öststatsakademier, kontakter med Kina och stöd till forskning i utvecklingsländer. Man tog sig an miljöfrågorna, vilkas relation till utvecklingsfrågor stod i fokus för FN:s första stora miljökonferens, som

hölls i Stockholm 1972 under mottot "Only one earth". Sammankomsterna bytte karaktär. Det blev fler utländska föreläsare, fler och yngre deltagare utifrån kom att medverka i symposier och andra arrangemang. Man tog upp ämnen av aktuellt samhällsintresse till debatt och engagerade pressen.

Över denna energiutveckling svävade samtidigt den oavgjorda frågan om livet efter almanacksprivilegiet. Vissa såg fatalistiskt på en kommande avlövnning, andra menade att Akademien kunde fungera som en "äldre herrars klubb".⁴¹ Åter andra var mer aktivistiska, men hade divergerande uppfattningar om den lämpligaste vägen framåt. Till exempel hade Gunnar Myrdal sin idé, vilken stod i kontrast till den vision Bernhard ville förverkliga: "Han hade bland annat ivrat för att akademien skulle ta hand om forskningsråden, något som verkligen hade gjort den till ett tungt ämbetsverk liknande förhållandet i socialistländerna. Akademien skall vara rörlig och ständigt redo för nya initiativ."⁴²

EN MÄNGD REMISSINSTANSER fick yttra sig över anslagsframställningen.⁴³ På ett allmänt plan fick Akademien stort erkännande. Genomgående framhölls dess informerande och kontaktskapande verksamheter, nationellt och internationellt, vilka utgjorde ett samhällsintresse. Vetenskapsakademien borde få statsstöd för att fullgöra sina speciella funktioner.

I den mer specifika frågan om institutionernas huvudmannaskap och finansiering gick meningarna mer isär. De naturvetenskapliga fakulteterna i Uppsala och Lund liksom andra akademier höll med Vetenskapsakademien om att den borde kvarstå som huvudman. Med vissa reservationer gjorde flertalet lärosäten detsamma, men vid KTH klöv frågan sektionen för teknisk fysik. Majoriteten var emot Akademiens huvudmannaskap: "Det torde vara obestridligt att man bland forskare, särskilt bland yngre sådana, sällan möter uppfattningen att akademien i någon mer utpräglad mening representerar det svenska matematiskt-naturvetenskapliga forskarsamhället."

Forskningsråden var allmänt positiva till Akademien, men kunde också markera att detta erkännande inte innebar att några av deras uppgifter skulle föras över till akademierna. Råden skulle även fortsättningsvis inta en central position. Universitetskanslersämbetet framhöll det samhällsintresse Akademien mötte, men menade att det presenterade underlaget inte räckte för att fatta beslut. Riksrevisionsverket ansåg att staten borde överta huvudmannaskapet för institutionerna: "För detta talar förutom allmänna resurs-, planerings- och styrsynpunkter att verksamheten vid institutionerna i stor utsträckning är integrerad med motsvarande statlig verksamhet och i vissa fall bedrivs parallellt med denna." Även en privat organisation som Industriförbundet var inne på att det ekonomiska ansvar staten tog borde motsvaras av insyn i och inflytande över verksamheterna.

I likhet med andra remissinstanser undrade man om en akademi av västerländsk typ var rätt organ för att driva vetenskapliga institutioner, eftersom den ekonomiska belastningen kunde få en menlig inverkan på andra, mycket angelägna uppgifter. TCO förde åter fram sina förslag om reformering av akademierna i demokratiserande riktning inom ramen för en större utredning av svensk forskningspolitik och -organisation.

Statsrådet Sven Mobergs slutsats blev att Akademiens institutioner och förutsättningarna för dem borde bli föremål för en särskild utredning.⁴⁴ Utredningsarbetet skulle utgå från att det i första hand var de institutioner som hade klar anknytning till något lärosäte som borde föras över till universitets- och högskoleorganisationen. För dagen föreslogs att Vetenskapsakademien, med beaktande av beräknat budgetöverskott och återstående almanacksinbetalningar, skulle få 3,5 miljoner i anslag.

Bernhard frågade akademiledamoten Bertil Ohlin, tidigare riksdagsman och folkpartiledare, om han kunde agera. I riksdagen framlades sedan en borgerlig flerpartimotion om en höjning av anslaget med en miljon. Utbildningsutskottet gick på propositionens linje, men fann beräkningarna osäkra och bedömningen av medelsbehoven svår. Man anmodade Kungl. Maj:t att uppmärksamt följa utvecklingen av den ekonomiska situationen för Vetenskapsakademien och dess institutioner.⁴⁵

Akademien inkom sedan med en extra anslagsframställning. Riksrevisionsverket fann det anmärkningsvärt att man underbalanserat budgeten i så hög grad och inte försökt begränsa kostnaderna. Moberg föreslog likväl i en kompletteringsproposition ett tilläggsanslag om en knapp miljon, vilket inte var något standardmässigt förfarande. Riksdagen accepterade.⁴⁶

UTREDNINGEN ARBETADE PÅ under ledning av en landshövding. Man fick ta ställning till en uppsjö praktikaliteter, om allt från donationsvillkor till pensionsinbetalningar. Arbetet bedrevs i samverkan med Akademien, som knappast hade någon stark förhandlingsposition.⁴⁷ I slutet av 1972 presenterade utredningen sitt betänkande.⁴⁸ Man föreslog i princip att Stockholms observatorium skulle inordnas i stadens universitet och att Kirunaobservatoriet skulle bli ett fristående institut, åtminstone temporärt, men med anknytning till Umeå universitet. Övriga institutioner fick tills vidare förbli under Vetenskapsakademiens huvudmannaskap; biblioteksverksamheten var redan föremål för särskild utredning.

Akademien hade inga stora invändningar, men fann tanken på ett förstatligande av dess äldsta institution vemodig: "Stockholms observatorium utgjorde som vetenskapligt projekt ett av de första inom den då unga Vetenskapsakademien."⁴⁹ Övriga remissinstanser var också överlag positiva, även om det luftades många synpunkter i specifika frågor. Ungefär som Kiruna kommun betonade betydelsen av verksamheterna i Norrbotten,

kunde olika fakulteter, universitet och myndigheter framhålla vikten av att just de fick inflytande över någon viss institution. Universitetskanslers-ämbetet godtog lösningen i Kiruna som ett provisorium, men förklarade att grundforskning inte borde organiseras i fristående institut utanför universitetsorganisationen. TCO återkom till sina demokratiserande reformförslag: ”Ledamöterna i akademierna skulle väljas av samtliga forskare och därmed få en helt annan demokratisk bas än de nuvarande akademierna.”

Regeringen gjorde utredningens förslag till sina och presenterade dem våren 1973 i en proposition, som även tog upp Vetenskapsakademiens anslagsframställning för 1973/74.⁵⁰ I den begärde man ökade anslag och ville att en mängd poster skulle föras över från forskningsråden till Akademiens stat. Statsrådet Moberg fann det väsentligt att skapa förutsättningar för de utåtriktade huvuduppgifterna och föreslog kraftigt ökade anslag. Detta ekonomiska ansvarstagande innebar att avtal med utländska akademier fortsättningsvis skulle underställas Kungl. Maj:ts prövning. Akademien borde kunna utöka servicen till nationalkommittéerna inom befintliga ramar, menade Moberg, eftersom belastningen på den centrala administrationen skulle minska när ansvaret för institutionerna i den yttre organisationen togs över av staten. Verksamheterna vid de institutioner som tills vidare föreslogs kvarstå under Akademien borde fortsätta i minst oförändrad omfattning. Det hela slutade med ett anslag om fem miljoner, utan öronmärkningar, under en ny post i riksstaten, ”Bidrag till Vetenskapsakademien”.

Riksdagen röstade för propositionen och satte därmed en punkt för den process vi följt här.

I TIDEN blev något av ett valspråk för Akademien, som under omvandling gick vidare från denna slutpunkt, vilken alltså även blev en startpunkt.

”Vetenskapsakademiens målsättning – information och internationell verksamhet” löd rubriken på den nye sekreterarens anförande vid högtidsdagen 1973. I duplicerad form och med rött omslag döptes det av personalen till ”Bernhards röda”.⁵¹ Huvudbudskapet fångades av rubriken och låg i linje med den idéutveckling vi följt ovan. Institutionellt innebar detta att man till hösten anställde informationssekreteraren vid Naturvetenskapliga forskningsrådet, Lennart Daléus, och att sekretariatet således fick både en utlands- och en informationsavdelning.

Här ska vi bara notera några nyckelord i Bernhards utläggning. *Projekt* är ett sådant. Man kunde engagera sig i projekt av många olika slag, men det var fråga om ett annat slags engagemang än ansvaret för forskningsinstitutioner på tills vidare-basis. *Tvärvetenskaplig* är ett annat återkommande ord, vilket slog igenom i svenskan vid denna tid.⁵² Det signalerade en strävan att ur olika infallsvinklar behandla komplexa frågor, säg miljö- eller

I ETT ANFÖRANDE VID HÖGTIDSDAGEN 1973 försökte ständige sekreteraren Carl Gustaf Bernhard dra upp riktlinjerna för Akademiens väg framåt. Anförandet trycktes senare upp som *Vetenskapsakademiens målsättning – information och internationell verksamhet* och gick då internt, och av uppenbara skäl, under benämningen ”Bernhards röda”.

narkotikaproblem, att samverka över gränser i stället för att bara driva specialiserad disciplinforskning. *Debatt* är ett ord som också återkommer i Bernhards programförklaring. Det signalerade en vilja att diskutera aktuella och samhällsrelevanta frågor i vilka vetenskapen spelade roll, exempelvis energi- och kärnkraftsfrågorna.

Som vi sett kom Akademien att engagera sig i olika tvärvetenskapliga projekt med sikte på att bistå forskning i utvecklingsländer. Detta låg påtagligt i tiden. Bistånd var ännu ett politikområde som växte fram under 1960-talet och fick en åtföljande förvaltningsapparat.⁵³ Med tanke på den betydelse vetenskapen tillskrevs för utvecklingen framstår det som följdriktigt att en kommitté, som Sven Moberg tidigare hade tillsatt, 1973 överlämnade *Forskning för utveckling: Betänkande av u-landsforskningsutredningen*.

Resultatet blev ett organ för forskningsfrågor som skulle bistå Sida. Redan tidigare hade Lantbrukshögskolan engagerat sig i forskningsstöd till utvecklingsländer.⁵⁴ Denna vändning mot omvärlden var en del av ett sökande efter institutionell uppgift och legitimitet i en tid då lantbruket relativt sett tappade i betydelse i Sverige, samtidigt som kritiken växte mot det genom-rationaliserade jordbruk som vetenskapliga experter drivit fram.

Miljöfrågorna var handgripligt närvarande i samhällsdebatten, inte minst genom FN:s stora miljökonferens i Stockholm 1972. Oljekrisen året därpå aktualiserade miljörelaterade energifrågor. Kunde konsumtionen minskas, borde kärnkraften byggas ut – eller kanske de norrländska älvarna? Vetenskapsakademien var sedan länge engagerad i natur- och miljöfrågor, men tiden rymde nya möjligheter till tvärvetenskapliga initiativ och projekt på detta område. Just 1973 fick Akademien en ny beskyddare. Då dog Gustaf VI Adolf, som med sitt arkeologiska intresse stått Vitterhetsakademien nära och som till 90-årsdagen året innan blivit gemensamt uppvaktad av de åtta "riksakademierna". Carl XVI Gustaf hade redan som kronprins besökt Vetenskapsakademien, i vilken han sedan fann ett forum för sitt engagemang i natur- och miljöfrågor. Han kom att sprida kunglig glans över mängder av evenemang och Bernhard noterade med tillfredsställelse den rubrik *Dagens Nyheter* satte på artikeln efter en av alla invigningsceremonier: "Vetenskapens PR-kung".⁵⁵ Den receptive sekreteraren föreslog att Akademien skulle slå en medalj med anledning av att den fått en beskyddare med miljöengagemang. *Pro mundo habitale*, för en beboelig värld, blev känd som Carl XVI Gustafs medalj.

Bernhard verkade vidare i enlighet med de nya – eller gamla – idéer som han gärna illustrerade med Sten Lindroths karakteristik av den unga institutionen: "Akademien stod mitt i samhället, bars av tidsandan och bar fram den. Det är inte minst denna fullständiga harmoni mellan program och behov, som ger den frihetstida Vetenskapsakademien dess tjusning och egenart."⁵⁶ Den nye sekreterarens kurs mötte framgång och institutionaliserades tämligen snabbt.⁵⁷ Efter fem år kunde han summera att Akademien mottagit 28 miljoner i statsanslag och 27 miljoner i anslag från forskningsråd och andra organisationer jämte donationer. Till detta kom 30 miljoner i form av räntor och utdelningar från egna fonder, vilka dock var öronmärkta för olika ändamål, som Bergianska stiftelsen och Mittag-Lefflerstiftelsen.⁵⁸

Som akademisekreterare befann sig Carl Gustaf Bernhard i en position där många och vittfamnande nätverk överlappade varandra. Utifrån den kunde han, med ett intagande och övertygande sätt, ha ett betydande inflytande över olika händelsers gång. Han initierade stora tvärvetenskapliga och internationella projekt, vilka fordrade att intressen mobiliserades och att många parter samverkade, samtidigt som han förmådde finna

lösningar på ständigt uppdykande praktiska problem. Vetenskapsakademins större synlighet i offentligheten bidrog nog till ett anseende som nog bidrog till flera stora donationer – som i sin tur bättrade på anseendet. Kungen engagerades ofta. Bernhard har i sina memoarer berättat hur han efter hand blev allt mer frispråkig och vid ett planeringsmöte kom med väl uppfordrande förslag, varvid kung Carl Gustaf replikerade: ”Jo visst ja, vi Carl Gustaf.”⁵⁹

Institutionella förändringar

Innan vi avrundar denna framställning ska ett par institutionella förändringar inom Vetenskapsakademien kommenteras. Den första gäller Sveriges Riksbanks pris i ekonomisk vetenskap till Alfred Nobels minne, som har en lite märklig tillkomsthistoria.⁶⁰

Riksens ständers bank ägdes från 1668 av riksdagen. Efter andra världskriget sökte banken genom låga räntor bidra till investeringar som i sin tur bidrog till målet om full sysselsättning. Denna politik kunde bli inflationsdrivande och då svårare att förena med målet om stabil prishållning. Till ny riksbankschef utsågs 1955 socialdemokraten Per Åsbrink, som saknade bankerfarenhet. Han drogs snabbt in i det internationella nätverket av centralbankschefer, mer intresserade av att laborera med incitament och marknadsoperationer än att implementera politikens regleringar. I ett sökande efter större självständighet vände sig den nye chefen till den ekonomiska vetenskapen. Han orsakade sommaren 1957 en politisk kris genom att driva igenom en räntehöjning utan att först rådfråga någon minister. Den högre räntenivån bidrog sedan till att överskotten av Riksbankens rörelse växte, men det gjorde också den andel av vinsten som riksdagen beslutade skulle föras över till statsverket. Det uppstod en dragkamp om vem som skulle disponera vinstmedlen.

Riksbanksfullmäktige presenterade 1962 förslag om dispositionen av det rörelseöverskott som inte skulle kvarstå hos banken.⁶¹ Bland annat skulle 500 miljoner gå till en minskning av statsskulden och 50 miljoner till en fond för ett nytt riksbankshus. Mer överraskande var förslaget att högtidligt hålla bankens 300-årsjubileum sex år senare genom att donera 250 miljoner till en fond för att stödja svensk forskning. Fonden skulle förvaltas av Riksbanken och kunna användas för dess marknadsoperationer.

I riksdagen skapade detta förslag debatt som tog upp olika frågor och korsade partigränserna.⁶² Man menade att statliga verk inte skulle agera donatorer eller skapa fonder för att fira sig själva. Det var riksdagens sak att göra avvägningar mellan alternativa användningar av allmänna medel; man ville inte ha en stat i staten. Eftersom den förslagna institutionsbildningen skulle göra den offentliga forskningsfinansieringen än mer splittrad

var det bättre, med tanke på hur långt det var till jubileet, att utreda frågan i stället för att forcera fram ett beslut i enlighet med Riksbankens förslag. Bankoutskottets ordförande menade att den förvirrande debatten speglade förvåningen inför de helt oförberedda förslagen: ”Vad är det egentligen riksbanken siktar till – att freda sina vinstmedel eller att ge vetenskaplig forskning ett handtag?”

De folkvalda accepterade förslagen, trots allt. Efter en utredning inom riksdagen och ännu en rörig debatt inrättades Stiftelsen Riksbankens jubileumsfond redan 1965, så att forskningen inte skulle behöva vänta ända till 1968.⁶³ Bland styrelsens vetenskapliga ledamöter och deras suppleanter fanns en rad akademiledamöter, till exempel de bekanta Erik Rudberg, Ingvar Svennilson och Arne Tiselius. Fonden kom sedan bland annat att bidra till de Nobelsymposier som Vetenskapsakademien var med om att arrangera.⁶⁴

När 300-årsjubileet sedan närmade sig sökte den driftige bankchefen ånyo efter sätt att minska statens vinstandel och höja Riksbankens status. Efter överläggningar med den unge rådgivaren Assar Lindbeck blev förslaget att inrätta ett nytt Nobelpris, i ekonomi.⁶⁵ Denna gång vände man sig inte långt i förväg till riksdagen. I stället överlade man under hand med Vetenskapsakademien – där ekonomer sägs ha argumenterat för förslaget medan främst fysiker vände sig mot det – och med Nobelstiftelsen, som utlovades ett administrationsbidrag om 65 procent av prissumman. Veckan före jubileet i maj 1968 kontaktades den äldsta representanten för familjen Nobel, en 87-årig kvinna. Hon ska ha förstått att det var svårt att neka men insisterat på att det skulle framgå att det inte var ett Nobelpris, utan Riksbankens pris till Alfred Nobels minne. Riksbanksfullmäktige tog formellt upp prisärendet dagen före jubileumsfestligheterna, vilka avslutades med tillkännagivandet av priset.

Samma dag mottog riksdagens bankoutskott en skrivelse i vilken riksbanksfullmäktige anmälde den utfästelse, ”återkallelig och för all framtid bindande”, som man gjort.⁶⁶ Vidare redovisades motiven för beslutet, som primärt handlade om internationell goodwill för Sverige och Riksbanken. Dessutom ville man klargöra sin syn på formerna för ärendets handläggning. Fullmäktige ansåg sig ha befogenhet att själva fatta beslut, men ledamöterna hade ändå tagit underhandskontakter med sina respektive partiordförande; detta för att undvika förtida publicitet och för att inte presentera priset för den internationella publiken med förbehållet att det krävde riksdagens godkännande i efterhand.

Detta föregripande av eventuell kritik övertygade inte riksdagens revisorer, som lät en docent i förvaltningsrätt utreda frågan. Denne kom fram till att Riksbanken inte var fri att använda sina medel för andra ändamål än dem som riksbankslagen angav, till vilka inte hörde att skapa ”en fond

DEMONSTRATION UTANFÖR VETENSKAPSAKADEMIEN

1976 i samband med att nationalekonomen Milton Friedman fick Sveriges riksbanks pris i ekonomisk vetenskap till Alfred Nobels minne. Som uttalad motståndare till keynesianismen och förespråkare för en långtgående marknadskapitalism var Friedman en synnerligen kontroversiell pristagare, framför allt inom den svenska vänstern.

för ett nobelpris i ekonomi”.⁶⁷ Riksbanken hade överskridit sina befogenheter. Bankoutskottet infortrade ett yttrande i frågan från riksbanksfullmäktige. Fullmäktige menade att den juridiska granskningen präglades av en alltför formalistisk syn på centralbanker och vidhöll att man själv hade befogenhet att fatta beslut. Likväl hade fullmäktige alltså tagit informella kontakter med riksdagspartierna, men då inga erinringar hörts vare sig i

frågan om själva priset eller i frågan om bankens befogenheter i relation till riksdagen hade man gått vidare med sina planer.

Utskottet var skeptiskt. Ändå föreslog man, mot bakgrund av de juridiska oklarheterna, att riksdagen skulle bekräfta den utfästelse Riksbanken hade offentliggjort vid sitt jubileum. Kamrarna biföll utan kommentarer.

De närmare dispositionerna kring priset fick göras upp i efterhand. Vetenskapsakademien beslutade i november att godta ett förslag till stadgar, men hur diskussionerna gick går inte att säga eftersom arkivmaterialet från detta Nobelärende än så länge är otillgängligt.⁶⁸ När priset 1969 delades ut första gången blev en av mottagarna Akademiens utländske ledamot Ragnar Frisch. Inom mindre än tio år hade två svenska ledamöter, Gunnar Myrdal och Bertil Ohlin, också tilldelats priset, som i så måtto föll in i mönstret från kemi- och fysikprisen. Ekonomipriset fick fler likheter med Nobelprisen, visar en i skrivande stund färsk analys av dess historia. Till exempel kunde en tongivande aktör – Assar Lindbeck för ekonomiprisets del – sitta i priskommittén i ett kvartssekel, 1969–1994, varav de sista 14 åren som ordförande, och få stort inflytande över inriktningen på prisbesluten.⁶⁹ I likhet med de äldre priserna var det nya initialt ifrågasatt inom Akademien, men till skillnad från dem är ekonomipriset alltjämt föremål för kritik som ventileras öppet.⁷⁰ Även i ett annat avseende har det nya priset varit avvikande från de äldre: många mottagare har i offentligheten blivit ifrågasatta av vetenskapliga lekmän. Detta gäller i synnerhet 1976 års pristagare, amerikanen Milton Friedman, kring vilken debatten blev så hätsk att Akademien tog initiativ till en granskning av den.⁷¹

MAKARNA MITTAG-LEFFLERS MATEMATISKA STIFTELSE upplevde inget offentligt bråk av liknande dimensioner. Likväl såg sig dess styrelse i januari 1968 föranlåten att göra ett särskilt uttalande med anledning av en artikel i *Dagens Nyheter*.

Under rubriken ”Löslig plan förvirrar” berättade tidningen att det fanns planer på att realisera de ursprungliga idéerna med Mittag-Lefflerstiftelsen genom att göra om den till ett institut för högre matematisk forskning.⁷² Bakom planerna stod professor Lennart Carleson. Han hade blivit ett världsnamn inom matematiken och fått lockande erbjudanden från amerikanska elituniversitet, vilket fått den svenska regeringen att inrätta en personlig professur åt honom. Planen var att tjänsten skulle flyttas från Uppsala universitet till Vetenskapsakademien, och att han skulle bli förståndare för det nya institutet. För tidningen förklarade den verkställande direktören för Knut och Alice Wallenbergs stiftelse att dess beslut att anslå en miljon till projektet i hög grad var knutet till Carlesons person, liksom att man genom hans internationella kontakter räknade med att även få bidrag från de nordiska grannländerna. Djursholms stad hade redan gett

tillstånd till en ombyggnad av Villa Mittag-Leffler och till uppförandet av en radhuslänga med gästforskarbostäder.

Problemet var att planen inte uppskattades av alla inom Mittag-Lefflerstiftelsens styrelse och Akademien. Tidningen visste berätta att det sedan ett par år pågick ”en komplicerad tvist” inom matematikklassen. Man intervjuade en akademiledamot som var matematikprofessor vid Stockholms universitet och verkställande ledamot i styrelsen. Han skötte biblioteket och villan, där han också hade tjänstebostad. Ledamoten förklarade att det på flera håll fanns dylika forskningsinstitut som misslyckats och exemplifierade med de väldiga etableringsproblemen som drabbat Institute for Advanced Study vid Princetonuniversitetet. Det var mycket tveksamt om det skulle gå att locka framstående utländska matematiker till Sverige – och om det faktiskt gick var det tveksamt om det skulle finnas svenska studenter för dem. Under mellanrubriken ”Optimist” fick Carleson bemöta dessa uttalanden. Erik Rudberg förhöll sig välvilligt avvaktande till planerna, statssekreteraren vid Utbildningsdepartementet var okunnig om dem.

I sitt uttalande med anledning av tidningsartikeln förklarade styrelsen att den med kraft skulle arbeta för att snarast genomföra projektet och därmed realisera donators intentioner.⁷³ Vad hade då matematikerna haft för sig? Planerna var nya, problemen gamla, kan man säga.⁷⁴

Värdet av makarna Mittag-Lefflers donation hade kollapsat i första världskrigets efterdyningar, vilket gjorde utrymmet för initiativ trångt. Efter Gösta Mittag-Lefflers död 1927 flyttade professorn i matematik vid Stockholms högskola in i villan, där han tog hand om biblioteket. Efter dennes död 1949 ville styrelsen aktivera verksamheten genom en ny föreståndare. Man vände sig till först en finsk och sedan en svensk matematiker, men båda avböjde och försvann till USA. I stället utsåg matematikklassen en och senare ännu en av sina egna ledamöter, båda matematikprofessorer vid Stockholms högskola, till att ansvara för Villa Mittag-Leffler och biblioteket. Ett par år in på 1950-talet diskuterades möjligheten att flytta biblioteket till en mer central lokal och sälja fastigheten, något som skulle förstärka fonderna men också kräva en permutation av donationen. Detta alternativ diskuterades med Akademien och utreddes av en kommitté, men man kom aldrig till något beslut i frågan.⁷⁵

Lennart Carleson var 22 år då han 1950 disputerade i Uppsala och kom sedan i flera omgångar att verka i USA, bland annat vid det ovan nämnda Institute for Advanced Study i Princeton.⁷⁶ Vid mitten av 1950-talet blev han professor i först Stockholm och sedan Uppsala, redaktör för *Acta Mathematica*, den internationellt ledande tidskrift som Mittag-Leffler hade startat, samt ledamot av Vetenskapsakademien. Vidare valdes han 1954 in i styrelsen för Mittag-Lefflerstiftelsen, som senare bjöd in de båda matematiker man tidigare sökt rekrytera som föreståndare för att hålla gästföre-

läsningar under ett par månader. Under det tidiga 1960-talet presenterade Carleson lösningar på klassiska matematiska problem som gav honom internationell ryktbarhet. Han kallades 1966 av Harvarduniversitetet till en professur med förmånliga villkor. Den personliga professur som regeringen beslutade om senare under året var ett sätt att motverka den *brain drain* som flera europeiska länder upplevde vid denna tid, samtidigt som lösningen faller in i ett mönster som vi känner igen från Vetenskapsakademiens tidigare historia.⁷⁷

Carleson hade då redan börjat agera för en reformering av Mittag-Lefflerstiftelsen – till exempel byggdes fonderna upp genom försäljning av kompletta uppsättningar av *Acta Mathematica* till nya universitet världen runt. Han fick också aktivt stöd från tre framstående svenska matematiker, varav två redan var akademiledamöter och den tredje blev det 1968.⁷⁸ Två av dem var verksamma vid Institute for Advanced Study och hade ett par år tidigare varit inbjudna som gästföreläsare. Den ene var Carlesons tidigare handledare, Arne Beurling, som hade flyttat in i Albert Einsteins gamla tjänsterum. Den andre, Lars Hörmander, hade fått ge namn åt ”Hörmanderaffären”, då regeringen inte agerat för att hindra hans flytt till USA.⁷⁹ Motsättningarna i styrelsen skärptes.

I januari 1968 bordlades ett förslag om reviderade stadgar, samtidigt som man fick förhålla sig både till artikeln i *Dagens Nyheter* och till kritik av den verkställande ledamoten från styrelseledamöterna Beurling och Hörmander. Inför det avgörande mötet under våren inkom Carleson med olika underlag.⁸⁰ En ekonomisk plan tog upp miljonanslaget från KAW-stiftelsen, liksom utlovade driftsanslag från staten och Naturvetenskapliga forskningsrådet om sammanlagt 215 000 kronor. Därtill kom intäkter från egna fonder och andra källor jämte sannolika bidrag från Finland och svenska försäkringsbolag. Även om det verkar ha rått viss oro inför mötet accepterade styrelsen planerna, vilka sedan även godtogs av Förvaltningsutskottet och Akademien.⁸¹

I en skrivelse till Kungl. Maj:t anhöll Vetenskapsakademien om anslag och överflyttning av Carlesons professur. Man förklarade att det vore en stor vinst för Sverige om ”ett institut för matematisk forskning och högre studier” inrättades och att detta skulle ”motverka ytterligare forskarflykt”. Matematisk-naturvetenskapliga fakulteten vid Stockholms universitet fann det angeläget att skapa ett matematiskt centrum, men ansåg det rimligare att flytta den statliga professuren till det statliga universitetet än till Vetenskapsakademien. Även Universitetskanslersämbetet förordade anknytning till en existerande matematisk institution, men ansåg sig ändå böra tillstyrka förslaget.⁸²

Regeringen gav sitt bifall och följande läsår inleddes verksamheterna vid Institut Mittag-Leffler.⁸³ Man samlades under ett år kring ett utvalt

problemområde, vilket bearbetades av framstående matematiker från olika länder tillsammans med doktorandstipendiater, primärt från de nordiska länderna. Deltagarna var verksamma i Djursholm under kortare eller längre tid, men man byggde inte upp någon stab av fasta forskare. Institutet blev snabbt framgångsrikt och en förebild för institutionsbildningar i andra länder. Verksamheten upprätthålls än i dag enligt den grundordning som skapades i slutet av 1960-talet.

MÅNGA FLER FÖRÄNDRINGAR inom Vetenskapsakademiens institutionella ordning har givetvis tillkommit sedan 1970-talet, men det är inte möjligt att här gå in på fler i detalj. Ett par saker kan dock noteras, som att Akademien anförtrotts att dela ut en mängd nya priser utöver ekonomipriset. Mest känt är kanske Crafoordpriset. Nyast är i skrivande stund Sjöbergpriset med en prissumma om en miljon dollar till kliniskt inriktad cancerforskning.

Även rent fysiskt har Akademien förändrats, på så sätt att byggnaderna genomgått omvandlingar. Det faktum att Carl Gustaf Bernhard inte ville flytta in i den stora villa som varit sekreterarens tjänstebostad möjliggjorde en rumslig omgestaltning med handfast betydelse för Akademiens inre liv. Man lade ned stort arbete på att ”ge villan en andra ungdom med ett nytt innehåll inför en ny uppgift som klubbhus”.⁸⁴ En husmor anställdes för att driva verksamheterna. Klubbaspekten av de vardagliga sammankomsterna fick en ny materiell bas, liksom de representativa aspekterna vid mer festliga tillfällen. En mindre men på sitt sätt signifikant rumslig förändring var att man byggde en damtoalett i anslutning till sessionssalen.⁸⁵ Det växande antalet besökare gjorde att denna sal kompletterades med en föreläsningssal, Beijersalen. Ytterligare donationer, inte minst i anslutning till 250-årsjubileet 1989, möjliggjorde fler ombyggnationer och nybyggen efter det att bibliotekets 15 000 hyllmeter böcker flyttats till Stockholms universitet.

De tomrum som uppstod fylldes med olika sekretariatsfunktioner, till exempel Polarforskningssekretariatet.⁸⁶ Denna statliga myndighet inrättades 1984, till dels i efterdyningarna av Falklandskriget, som hade tydliggjort diplomatiska och politiska implikationer av Antarktishärvaru i vetenskapens namn. En annan bakgrundsfaktor var Ymer-80, ett stort polarforskningsprojekt som Vetenskapsakademien var med om att driva. Efter denna expedition bildade Akademien Polarforskningskommittén, som kom att bli ett rådgivande organ till Polarforskningssekretariatet. Myndigheten har i dag lämnat Akademiens hus, men har å andra sidan blivit huvudman för dess tidigare institution Abisko naturvetenskapliga station. På det internationella planet har Akademien hyst sekretariatsfunktionerna för bland annat ICSU:s Standing Committee on the Free Circulation of Scientists.

I FÖRLÄNGNINGEN AV Carl Gustaf Bernhards utredning i *Vetenskapsakademiens målsättning* har mer utåtriktade ambitioner blivit viktiga för Akademien. Ett uttryck för detta är de tämligen innehållsrika postrar för de olika Nobelprisen som Akademien producerar varje år, och som är avsedda för skolor, universitet och liknande runt om i världen. På bilden informeras om 2014 års Nobelpris i fysik, vilket gick till tre japanska forskare för utvecklingen av den blå LED-lampan, ett avgörande genombrott inom den moderna belysningstekniken.

Utlandssekreteraren var med om att 1989 utarbeta första upplagan av *Universality of Science*, en handbok med råd till organisatörer av internationella vetenskapliga möten.⁸⁷

Akademiens informations- och kommunikationsverksamheter har också tagit större plats. Med början 1968 gav man ut *KVA-information: Meddelanden från Kungl. Vetenskapsakademiens sekretariat*, ett anspråkslöst maskinskrivet medium med korta notiser. Denna skriftserie avslutades 1973, men då hade man året innan sjösatt en ny serie, *Documenta*. Även den var i

A4-format, men produktionen var mer professionell med bilder och typsatta rubriker. Denna serie rymde material från olika arrangemang, exempelvis diskussionen *U 68 och forskningen* från 1973, men den blev framför allt ett forum för den berättelse om årets verksamheter som hållits ända sedan Berzelius dagar. *Documenta* utkommer alltså, men bytte format till 250-årsjubileet och har fått en mycket mer påkostad design, med många färgbilder och fyllig sammanfattning på engelska. Ett komplement är det elektroniska nyhetsbrev för ledamöter och personal, *Akademinyheter*, som utkommer sedan 2009. Internet är ett medium i tiden och Akademien har en hemsida liksom en egen videoportal, KVATV. Dessutom är man närvarande på kanaler som framtida läsare av dessa sidor kanske kommer att stå främmande inför: Youtube, Twitter, LinkedIn.

Allt detta kräver ett stort och kvalificerat underhållsarbete. Kansliets verksamheter har också expanderat och professionaliserats; där arbetar många experter med olika specialuppgifter och många handläggare som har doktorsexamen. Som vi sett i tidigare kapitel har Akademiens inre organisation vuxit samtidigt som flertalet institutioner i den yttre organisationen övergått till andra huvudmän. Man kan undra över detta och hur det i ett tidigare skede gick att administrera en så omfattande och vittförgrenad verksamhet med nästan ingen administration. Vetenskapsakademiens utveckling i detta hänseende torde spegla utvecklingen av andra organisationer i det som kallats administrationsområdet.⁸⁸ Det får i sin tur sättas i relation till "organisering" som imperativ: alla organisationer, även *non-profits*, med anspråk på att vara trovärdiga och i takt med tiden bör laborera med sådant som delegationsordningar, strategiska planer, verksamhetsutvärderingar.⁸⁹

Sekretariatet ändrade namn till kansliet under 1980-talet, då posten som sekreterare-kanslichef också förändrats. Från och med Bernhard har ämbetsperioden blivit kortare. Westgren och Rudberg satt sina modiga 16 och 13 år, vilket ändå är blygsamt i jämförelse med rekordhållarna på distansen: Lindhagen och Wargentin med 35 respektive 34 år. Från 1970-talet har det i praktiken varit ett ämbete som man innehaft i sex-sju år och avgått från med pensionen. Tidigare har astronomer och i viss mån fysiker varit överrepresenterade på posten. I Akademiens samtidshistoria dominerar biologiska vetenskaper, med en relativ överrepresentation av medicinare i allmänhet och KI-professorer i synnerhet.

Summerande diskussion

Det är genom jämförelser man urskiljer likheter och olikheter i de förhållanden man studerar som historiker. Det är genom dem som mönster framträder, som man får syn på och grepp om ett studieobjekts karakteristika.

Utifrån perspektivet i denna framställning kan den komparativa aspekten utvecklas genom jämförelser med andra institutioner, i rummet så att säga. Men man kan även ta sikte på jämförelser över tid av samma institution i syfte att vidga den kronologiska horisonten.

Vetenskapsakademien framträder då som en institution vars utveckling är starkt präglad av stigberoende. Till detta har ett antal ramfaktorer bidragit. Ledamöter väljs på livstid och kan påverka institutionen under många decennier. Byggnader utgör en handgripligt reell förutsättning som präglar verksamheterna. Ekonomin sätter också ramar som kan vara stabila över långa perioder, exempelvis det almanacksprivilegium som gav den finansiella basen under 225 års tid. Men balansen mellan inkomster och utgifter kan förskjutas, till och med ganska snabbt, och gamla byggnader kan ersättas av nya. Ledamotsstocken är däremot en pålitligt trögföränderlig grundförutsättning. Samtidigt har vi noterat att ett långsamt skifte ägde rum under 1800-talet i form av en akademisering som sedan följt med Akademien in i 2000-talet.

Stigberoendet innebär alltså inte att Vetenskapsakademien som institution varit oföränderlig, även om vi sett att stocken av ledamöter med motstridiga uppfattningar bidragit till en mer reaktiv än proaktiv hållning och till svårigheter att fatta strategiska förändringsbeslut. I summeringen av kapitel 2, om de formella ramarna, fördes en diskussion om långsiktiga tyngdpunktsförändringar inom organisationen. Verksamheternas tyngdpunkt låg till att börja med i *själva Akademien*, som bedömde inkomna rön och möjliga kontakter utåt innan alla nyttiga kunskaper sattes i cirkulation. Med akademiseringen av Akademien blev forskning en viktigare uppgift, och med den åtföljande tillkomsten av en mängd institutioner försköts tyngdpunkten till den *yttre organisationen*. Tyngdpunkten förflyttades än en gång, till den *inre organisationen*, när institutionerna övergick till andra huvudmän sedan forskningen blivit allt kostsammare. Dessa förskjutningar framstår mer som indirekta konsekvenser av andra beslut än som följderna av genomtänkta planer för förändring.

Avlövningsen av den yttre organisationen innebar en koncentration på kärnorganisationen, som blev mer elaborerad och fick en tydligare ledningsroll. Denna rörelse innebar samtidigt en förändrad inriktning på verksamheterna, från produktion av vetenskapliga kunskaper till främjande av vetenskaperna. Även i andra dimensioner kan vi notera tyngdpunktsförändringar inom institutionen över tid. Vad gäller den vetenskapliga intresseinriktningen kan vi till exempel observera en långsam glidning av tonvikten från astronomiska vetenskaper över fältvetenskaper till så kallade exakta vetenskaper. Till den senaste förskjutningen torde Nobelprisen ha bidragit. Ekonomipriset har i sin tur bidragit till en återkomst för den ekonomiska aspekt som var så central under 1700-talet, men som sedan

gjordes perifer i förhållande till den rena vetenskap som den akademiserade Akademien ville företräda.

Inriktningen torde även ha påverkats av de internationella kontakterna, vilkas former i sin tur förändrats över tid. Från början handlade det primärt om individuella korrespondenser som fördes av ständige sekreteraren och andra inom Akademien som arbetade för att organisera gemensamma satsningar, såsom olika observationsprojekt. Senare under 1800-talet blev det internationella utbytet mer kontinuerligt och institutionaliserat inom exempelvis meteorologi, geodesi och standardiseringsarbeten, samtidigt som forskningsresor och internationella konferenser korsade olika gränser. Än senare tillkom metaorganisationer och en väv av avtal som kanaliserade kontakter mellan akademier och sällskap, såväl regionalt som globalt.

Ska man i stället ta ett jämförelseobjekt utanför Akademien hittar man kanske flest jämförelsepunkter med en ännu äldre institution: universitetet. Även dess utvecklingshistoria präglas av stigberoenden, men också av förändringar, om än knappast revolutioner. Universitetsinstitutionen har uppvisat kontinuitet och omvandling. Den har förmått härbärgera krav och intressen som kommit från olika håll och dragit i skiftande riktningar, samtidigt som den fört vidare traditionella former och föreställningar. Resultatet har blivit en sammansatt och svårgripbar institution som rymmer många inre spänningar. Akademiinstitutionen liknar universitetet genom att vara multifunktionell och polyfon. Samtidigt finns påtagliga olikheter, som att utbildningsuppdraget står i centrum för universitetet, som inte heller är en exklusiv medlemsorganisation.

PÅ ETT BEGREPPSLIGT PLAN är Vetenskapsakademien också svårfångad. Själva akademibegreppet har dessutom sin egen historia. Som vi såg i kapitel 2 syftade akademi i det tidigare 1700-talet närmast på en högre undervisningsanstalt.

Begreppet är i dag kanske inte grundligen omstritt, men det hänför sig till ett fenomen som är internt komplext och högt värderat samtidigt som användningskriterierna är relativt öppna.⁹⁰ Eftersom något står på spel när kriterierna för den rätta användningen ska underhandlas finns förutsättningar för en dragkamp om den rätta innebörden. Varje försök till bestämning kan bemötas med invändningen att den missar någon betydelsefull aspekt. Det är lättare, som Carl Gustaf Bernhard aningen uppgivet konstaterade, ”att tala om vad hon inte är: inte ett ämbetsverk, inte ett bolag, universitet, fakultet eller institut av vad slag det vara månde”.⁹¹ Men att bara säga vad Akademien *inte* är känns otillfredsställande.

Inte heller ur juridisk synpunkt är akademibegreppet lättfångat, i och med att lagstiftningen inte explicit förhåller sig till denna åldriga kategori. En rättslärdd akademiledamot föreslår att en akademi, om än nationell och

kunglig, bör betraktas som ett privaträttsligt subjekt. Närmare bestämt är den en ideell förening, alltså en sammanslutning av personer som förenas av vissa idéer utan att söka ekonomisk vinning, såsom en icke-affärsdrivande fotbollsklubb.⁹² Konstaterandet att Akademien är en ideell förening känns också aningen otillfredsställande – säkerligen formellt korrekt men samtidigt rätt intetsägande.

Det är dock inte svårt att säga något mer substantiellt, som att Vetenskapsakademien bör förstås i termer av en kunskapsorganisation. Men kanske känns inte heller det så klargörande i kunskapssamhällets tidevarv, då ”kunskap” kan bli ett prefix till allt möjligt och ordet ”akademi” dyker upp i ständigt nya sammanhang och sammansättningar.

FRÅGORNA KVARSTÅR. Vad för slags organisation är Akademien? Varför existerar den alltjämt, efter alla dessa år? För att driva diskussionen vidare ska vi återknyta till våra institutionalistiska perspektiv.

Vi har redan noterat att Akademiens stabilitet och fortlevnad framstår som uttryck för en stigberoende utveckling. Men så kan det inte bara fortgå, som ett självspelande piano intill tidens ände. Om institutionen inte förmår att locka engagerade aktörer blir den till slut en tom form, en klingande cymbal. Fortlevnaden hänger rimligen samman med det förhållandet att Akademien fyllt funktioner som genom bättre och sämre tider motiverat människor att engagera sig i den. Dess syften och uppgifter har framstått som meningsfulla, dess upprätthållande och utveckling som något att bry sig om. Det är även rimligt att tänka sig att Akademien har behövt ha betydelse utöver sig själv för att framstå som relevant på ett sätt som kunnat motivera olika aktörer. När den både inifrån och utifrån uppfattats som något annat och mer än en herrklubb för stipendieutdelning har betydelsen vidgats. Då har Akademien som institution kunnat intressera inflytelserika individer, som gjort bruk av och på samma gång bidragit till dess betydelse och inflytande.

Som många andra, mer eller mindre likartade kunskapsorganisationer har Akademien existerat i spänningen mellan en konsolidering vänd inåt och en konsolidering vänd utåt. Om den förra aspekten drivs alltför ensidigt riskerar man kotterbildning och att omgivningen uppfattar en som föga relevant, om den senare drivs för hårt riskerar man i stället urholkning av relativ autonomi och auktoritet. Identiteten har utmejslats i dynamisk interaktion mellan egna aspirationer och omgivningens föreställningar och förväntningar.⁹³ Då vändningen utåt inneburit en förankring i samtiden, som balanserat tendensen till stigberoende, kan ett försök att ringa in de funktioner som präglat Akademien inledas med ett resonemang kring hur institutionen framstått som relevant på vidare fält, i omgivningens ögon.

SAMMANTRÄDE I SESSIONSSALEN fångat av vaktmästare Gustav Lundqvist 1980. Målningen var en gåva till Carl Gustaf Bernhard på dennes 70-årsdag.

I det följande ska vi skissera fem organisatoriska fält och diskutera hur Vetenskapsakademien har varit verksam och fått betydelse på dem.

Ett fält som Akademien relaterat till alltsedan begynnelsen är det som befolkats av vetenskapsakademier och liknande institutioner i andra länder. Ett annat är det svenska fältet av systerakademier och lärda sällskap. Ett tredje kan kallas universitets- och högskolefältet. Myndighetsfältet är ytterligare ett, som i dag delvis överlappar det förra i och med att flertalet

svenska lärosäten är myndigheter. Det femte och sista fält vi vill peka på är än mer överlappande och flytande. Vi kallar det fältet för mer eller mindre ideella föreningar. Då denna syftning kanske är mindre självförklarande än de andra kan det redan här sägas att vi tänker på det slags organisationer som ibland kallas idéburna och som kan ha ett opinionsbildande intresse, något dagens myndigheter i och för sig också kan utveckla. Med sin uppgift att ”främja vetenskaperna och stärka deras inflytande i samhället” rör sig Akademien bland organisationerna på detta fält, som vi skiljer från akademi- och myndighetsfälten även om överlappningar alltså finns. Vi avser så kallade NGOs, *non-governmental organizations*, och lobbyorganisationer, men också mindre formaliserade och mer sociala föreningsfenomen som nätverket och klubben.

I relation till akademierna på det internationella fältet har Vetenskapsakademien från första början haft en funktion som förmedlare och främjare av kontakter. Härigenom har den handgripligen bidragit till att sätta kunskaper av olika slag i cirkulation. I och med att andra akademier har fyllt motsvarande funktion i sina länder har de förenats i ett nätverk av internationella relationer, som expanderat och på senare tid fått en överbyggnad i form av olika metaorganisationer. Genom alla möjligheter till kontakter och jämförelser har det ända sedan 1700-talet funnits kanaler för ett tryck mot institutionell likformighet på detta fält. Ungefär på samma sätt som strategiska visioner för olika universitet i dag tenderar att bli likartade formulerar akademierna ungefär samma uppgifter: att främja vetenskaperna, till exempel genom publikationer och priser, att bistå med expertis och råd, att främja internationellt samarbete.⁹⁴ På detta organisatoriska fält har akademierna utgjort varandras omgivning och utväxlat bekräftelser av position och funktion genom nätverken.

Även på det svenska fältet har akademierna befordrat kontakter och samverkan. Det har inte varit ovanligt att en aktör varit med i flera lärda sällskap. Detta gör det inte lättare att bedöma när aktören representerat någon av sina akademier, sitt lärosäte eller sig själv. Dessa överlappningar och nätverk av alla de slag bidrar till att göra akademihistorien intrasslad och svårångad. De institutionella formerna har även här varit relativt likartade, som att sällskapen i princip inte haft externa ägare att vara ansvariga inför. Adjektivbestämningen ”kungliga” har dock ibland pekat ut en uppdragsgivare och markerat vem som haft sista ordet.

Akademierna på detta fält förenas också av en central gemensam funktion: den utmärkande. Ledamotsinvalet är en utmärkelse som återigen belyser dynamiken mellan aktör och institution: en individ vinner i ryktbarhet och inflytande genom att bli invald, en akademi vinner i inflytande genom att välja in ryktbara ledamöter. Eftersom graden av exklusivitet står i relation till hur många som exkluderas kan man tänka sig att senare tidens

borttagande av spärrar, med åtföljande inval av en massa ledamöter, har gjort medlemskapet mindre exklusivt, samtidigt som detta kanske bidragit till en så att säga representativ legitimitet. Å andra sidan kan man hävda att det skett en sådan tillväxt av mängden professorer – Akademiens primära rekryteringsbas i dag – att den relativa exklusiviteten inte är särskilt förändrad. Val av pristagare är en annan utmärkande funktion som fungerat enande under lång tid och som för vissa sällskap blivit central. Det framstår som om Vetenskapsakademien och Svenska Akademien i dag är på samma gång uppburna och fjättrade av åtagandet att utse Nobelpristagare, som om uppgiften både skapar och inskränker handlingsutrymme. Det kan tyckas som om akademierna blir relativt små i relation till Det Stora Priset. Man kan även undra hur omgivningen uppfattar akademierna om deras viktigaste beslut handlar om att utse egna medlemmar och pristagare. Samtidigt visar mediebevakningen att runt hälften av alla artiklar om Vetenskapsakademien rör just Nobelprisen, som också skapar möjligheter och ger den svenska Akademien en relativt hög specifik vikt på det internationella akademifältet.

På universitets- och högskolefältet har Vetenskapsakademien ägnat sig åt att skapa snarare än att sprida kunskaper. Akademien har varit huvudman för olika sorters forskning men knappast själv bedrivit forskning, i plenum så att säga. Denna forskningsfunktion har man delat med en del andra akademier i Sverige och i andra länder, till exempel öststaterna under efterkrigstiden. Funktionen har varit starkt föränderlig över tid, liksom själva fältet. De forskningsutförande institutionerna i Akademiens yttre organisation växte parallellt med det högre utbildningsväsendet, samtidigt som ett forskningsimperativ institutionaliserades i allt fler läroanstalter. När omgivningen i form av riksdag och regering efter andra världskriget började intressera sig allt mer för vetenskapen tillkom nya institutioner på detta organisatoriska fält, exempelvis forskningsråden. De skulle finansiera men inte utföra forskning och välkomnades av Vetenskapsakademien, vars ledamöter troligen såg nya möjligheter i dem. Men på sikt innebar de allt fler och kraftfullare aktörerna på spelplanen att Akademiens relativa tyngd som riksorgan minskade. Rösterna hördes inte längre lika tydligt bland alla nya stämmor.

På myndighetsfältet har Vetenskapsakademien framträtt som nyttig och relevant i omgivningens ögon. Statsmakterna tog raskt den nya institutionens sakkunskap i anspråk. Den myndighetslika framtoningen och funktionen växte och omsider framstod Akademien som ett kungligt ämbetsverk för frågor som rörde vetenskapen. Man agerade på något av en delegation, oformaliserad och närmast grundad i institutionaliserad praxis. Föreställningen att Akademien var en del av statsförvaltningen bekräftades av hur både omgivningen och den själv agerade. Till exempel utgick ett centralt

inslag i Sellingaffären, den tvångsundersökning som motiverades med hänvisning till lagstiftningen, från att Vetenskapsakademien var en myndighet och hade att agera som en sådan. I samtidshistorien har vi sett att Akademien i stället anses höra hemma i den privaträttsliga sfären.

I en aningen tvetydig kontrast till ämbetsverket i staten kan man se Vetenskapsakademien som en NGO på fältet för mer eller mindre ideella föreningar. Mer precist är dock att tänka i termer av en *quango*, det vill säga en *quasi-autonomous non-governmental organization*. En *quango* fyller någon offentlig funktion med ett mått av offentliga medel och, på samma gång, självständighet i relation till den offentliga makten.⁹⁵ Begreppet är primärt associerat med den mindre strikt formaliserade brittiska statsförvaltningen, där det avser organ som varken är offentliga eller privata utan hybrider. Sådana har funnits i hundratals år men från 1960-talet har nybildningen vuxit kraftigt och banat väg för en ny offentlig förvaltning, som kritiserats med hänvisning till transparens, ansvarsutkrävande och demokratisk kontroll. Här finns intressanta likheter och skillnader i förhållande till äldre svensk förvaltningstradition, med dess relativt små departement och relativt starka myndigheter som befinner sig på armlängds avstånd från politikerna, vilka har ansvaret men inte får ägna sig åt ministerstyre.⁹⁶

I likhet med en del andra gamla akademier har Vetenskapsakademien rört sig i denna gränazon: ett enskilt sällskap med en känsla av ansvar för det allmänna, en privat organisation med offentliga uppgifter. Akademien har varit fri och oberoende, men samtidigt sanktionerad av Kungl. Maj:t och huvudsakligen finansierad genom ett statligt monopol: en kvasi-autonom icke-statlig organisation. – Delar av de offentliga resurserna torde i dag komma indirekt: gör tankeexperimentet att en revision skulle tvinga alla statsanställda ledamöter som lägger ned arbete på Akademien att fakturera för denna tid. – Svårigheterna för utomstående att få inblick och utkräva ansvar bidrar till *quango*-framtoningen. Vi har också noterat att riksdagspolitiker i efterdyningarna av Sellingaffären krävde insyn i vad almanacksmedlen användes till och att TCO senare agerade för att demokratisera akademierna. Vetenskapsakademien har fyllt en opinionsbildande och politikpåverkande funktion i denna gråzon, till exempel genom en strid ström av remissyttranden. I dem har man sedan slutet av 1800-talet framträtt som en banérförare för den rena vetenskapen, inte den tillämpade, samtidigt som naturskyddsfrågorna i viss mån uppfattats som konsekvenser av den vetenskapliga utvecklingen. På senare tid har två teman varierats och sammantvunnats på sätt som gjort slutsatserna förutsägbara: den fria forskningen är hotad; villkoren för grundforskningen måste förbättras. En fråga är vilken betydelse regeringen i dag tillmäter en remissinstans som inte har en klar myndighetsstatus och samtidigt har ett oklart mandat. Representerar Akademien Vetenskapen?

En annan fråga är vilken betydelse remissförfarandet som institution har nu för tiden. Måhända har det varit effektivare att bilda opinion och påverka på mer informella vägar, som något slags lobbyorganisation. Med detta tangerar vi Akademiens undanglidande funktion av nätverk, eller kanske ett nätverk av nätverk, som kunnat kanalisera inflytanden som varit starka men informella. Det ska också sägas att det är klart att Akademien ofta och för många varit ett nätverk i en annan betydelse, som en vänkrets, kanske en klubb. Den har fyllt en social funktion, bortom tankar på position och strategier för vetenskapens inflytande i samhället.

DET VORE LÄTTARE att tala om Vetenskapsakademien som *ett* slags organisation om den bara hade haft *en* uppgift, men den har fyllt flera funktioner på flera olika verksamhetsfält. Det är enklare att samla ihop en bukett med idéer som motiverat och förenat ledamöter än att peka ut Idén som definierar institutionen. Akademihistorikern Peter Collins har på ett förtäta vis beskrivit spänningen mellan kärnvärde och centrifugala tendenser i det som förenat människor i Royal Society: "Its Fellows, a group with a wide range of conflicting opinions on almost every subject, are united in their passion for science."⁹⁷

Vetenskapsakademiens långa historia bidrar till att göra föreställningar om organisatorisk enhetlighet och kontinuitet diskutabla. I kapitlen ovan har vi sett att Akademien genom tiderna varit mycket, bland annat ämbetsverk och forskningsinstitution, liksom att tyngdpunkten i denna kunskapsorganisation med dess olika verksamheter flyttat runt med tidens gång. Samtidigt har ett mått av reformresistens bidragit till att Akademien, trots alla skiftningar, är relativt igenkännlig över tid. Som historisk kvarleva har institutionen lika lite som kungahuset hamnat i någon reellt existenshotande legitimitetskris. I och med att den fyllt en mängd olika funktioner har den alltid levererat något till några och undgått unisont ifrågasättande. Oklarheten kring det egentliga syftet gör det också svårt att med bestämdhet säga att organisationens mål uppnåtts – eller att de inte alls uppnåtts. Detta förhållande kan vara en svaghet och en styrka, på samma gång, ett sätt att dra på sig kritik, samtidigt som kritiken inte riktigt får något att fästa i.

För att till sist svara på frågan vad Akademien är, kan man hänvisa till institutionens utveckling, till dess mångbottnat myllrande historia. En sådan förståelse ligger nära till hands för historikern. Man kan även, för att återknyta till det jämförande perspektiv som inledde denna diskussion, likna den vid något annat än en akademi, i termer av vilket den kan förstås. På ett övergripande plan är Vetenskapsakademien en gränsöverskridande hybridorganisation, multifunktionell och polyfon, en kameleontisk mäklare mellan olika idéer och intressen. Ska man i stället ge en summerande

karaktistik i en enda bild får Akademien liknas vid en annan artefakt, vilken människor en gång uppfunnit och sedan funnit för gott att hålla fast vid: en schweizisk armékniv. Vi talar här om en traditionsmättad skapelse med gediget symbolvärde och utmärkt kvalitet som är bra till mycket men inte helvass på något särskilt, förutom att vara sig själv.